

Izvorni znanstveni rad
UDK: 327(497.5 Dubrovnik)“16“
94(497.5 Dubrovnik)“16“
Primljeno: 31.7.2013.

VENECIJA I DUBROVNIK U VRIJEME VELIKOG POTRESA 1667. GODINE

LOVRO KUNČEVIĆ I DOMAGOJ MADUNIĆ

SAŽETAK: Članak se bavi odnosom Venecije i Dubrovnika u jednom od najdramatičnijih trenutaka dubrovačke povijesti - prvim tjednima nakon velikog potresa 1667. godine. U izvanrednim okolnostima katastrofe, kad nije razoren samo fizički Grad, već i njegov sociopolitički poredak, odnos dviju jadranskih republika promijenio se iz temelja. Polazeći od uvjerenja da situacije krize omogućuju privilegiran uvid u prirodu povijesnih fenomena, ovaj tekst koncentrira se na mikrofaktografiju tog dramatičnog perioda. S jedne strane rekonstruira razne diplomatske kontakte, spekulacije i planove u samoj Veneciji, među kojima je vjerojatno najzanimljivija bila inicijativa za ujedinjenje dviju republika i njihovih plemstava. S druge strane, članak prati situaciju u okolini samog Dubrovnika gdje je generalni providur Cornaro više puta pokušao uvjeravanjem i pritiscima nagovoriti preostalo plemstvo na predaju Prejasnoj Republici.

Ključne riječi: Venecija, Dubrovnik, potres, 1667, diplomacija, Caterino Cornaro, Miho Sorgo-Bobali, Frano Bobali

Keywords: Venice, Ragusa (Dubrovnik), earthquake, 1667, diplomacy, Caterino Cornaro, Miho Sorgo-Bobali, Frano Bobali

Uvod

Krize su za povjesničara dragocjeni trenuci. One ogoljuju fenomene, otkrivajući odnose i strukture koji ostaju skriveni u situacijama normaliteta. Ovaj tekst

Lovro Kunčević, znanstveni suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20 000 Dubrovnik. E-mail: lovro.kuncevic@gmail.com

Domagoj Madunić, povjesničar. Adresa: A. Bauera 29, 10000 Zagreb. E-mail: domagoj.madunic@gmail.com

bavi se s jednim takvim trenutkom, dapače, najvećom krizom tijekom čitave duge povijesti Dubrovnika - s onih nekoliko tjedana neposredno poslije katastrofalnog potresa 1667. godine. No, ne samo da se bavi najdramatičnijim danima dubrovačke povijesti, nego se unutar njih koncentrira na vjerojatno najdelikatniji odnos starog Dubrovnika, a to je odnos s velikim rivalom, Mletačkom Republikom. Dramatične okolnosti u proljeće 1667. godine izbacile su dvije jadranske republike iz višestoljetne rutine trgovačkih prepucavanja, špijunaže i diplomatskih ocrnjivanja, prisilivši njihove elite da se odrede spram temeljnih pitanja tog odnosa. Pogled na njihovu intenzivnu komunikaciju u toj duboko kriznoj situaciji otkriva mnogo o prirodi odnosa tih dvaju gradova, o temeljnim interesima njihovih elita i načinima na koje su percipirale jedna drugu.¹

Iz perspektive historiografske tradicije moglo bi se reći da ovaj rad pokušava ispuniti određenu prazninu u inače bogatoj literaturi o Velikoj trešnji. Naime, iako se o odnosima dviju republika u tom periodu već pisalo - štoviše, o tome su pisali doajeni - dosadašnje studije te su događaje uglavnom rekonstruirale iz perspektive samo jedne strane, bilo Venecije ili Dubrovnika.² Takvo preuzimanje perspektive jednog od aktera bilo je prirodna posljedica činjenice da su ranije studije uglavnom temeljene na dokumentima iz samo jednog od arhiva. Iako u ozbiljnom dugu spram te bogate tradicije, ova studija pokušava kompleksnu situaciju u proljeće 1667. sagledati u cjelini, dakle iz perspektive oba protagonista, a to čini oslanjajući se na dokumente iz mletačkog i dubrovačkog arhiva.

Prvi dio studije posvećen je rekonstrukciji povijesnog konteksta nužnog za razumijevanje politike Prejasne Republike prema Dubrovniku u proljeće 1667. godine: predstavljaju se mletački strateški interesi i vojne snage u Dalmaciji te njihov zapovjednik, generalni providur Caterino Cornaro. Drugi i opsežniji dio teksta sastoji se iz detaljne rekonstrukcije dramatičnih događaja u prvim tjednima poslije potresa. S jedne strane, posvećen je napetim pregovorima između providura Cornara i dubrovačkog plemstva, koje je mletački zapovjednik

¹ Izražavamo duboku zahvalnost Lovorki Čoralić na dragocjenoj pomoći pri radu na ovom tekstu.

² Klasični primjeri su radovi Š. Ljubića i G. Novaka, koji su situaciju obradili iz mletačke, i R. Samardžića, koji ju je obradio iz dubrovačke perspektive. Vidi: Grga Novak, »Dubrovački potres 1667. i Mletci.« *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 12 (1970): 9-26; Šime Ljubić, »O odnosu između republika Mletačkom i Dubrovačkom: od početka XVI. stoljeća do njihove propasti.« *Rad JAZU* 53 (1880): 167-172; Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta, 1962: *passim*, osobito 273-274, 279-285; Radovan Samardžić, »Borba Dubrovnika protiv mletačkih pokušaja da unište njegovu nezavisnost u XVII veku.«, u: *Dubrovačko pomorstvo: u spomen sto godina Nautičke škole u Dubrovniku MDCCCLII-MCMLII*, ur. Jozo Luetić, Gluhonja Ivo i dr. Dubrovnik: Odbor za proslavu sto godina Nautičke škole, 1952: 367-386.

više puta pokušao nagovoriti, čak prisiliti, da prizna vlast Venecije. S druge strane, taj dio teksta bavi se raznim diplomatskim pregovorima, spekulacijama i planovima koji su “eksplozirali” u izvanrednim okolnostima kataklizme, a među kojima je zacijelo najzanimljivija bila ideja o uniji dviju jadranskih republika i njihovih plemstava. Konačno, treći i zaključni dio studije sugerira neke opće zaključke, rekonstruirajući načine na koje su mletačka i dubrovačka elita vidjele odnos svojih gradova, te frakcije koje su se unutar njih iskristalizirale u pitanju odnosa prema drugoj jadranskoj republici.

Kontekst

Vojne snage i strateški interesi Mletačke Republike u Dalmaciji u vrijeme potresa

U trenutku kada je njene dalmatinske posjede zadesila kataklizma, u proljeće 1667, Prejasna Republika je - kao, uostalom, i njen osmanski protivnik - već bila na rubu snaga. Nakon više od dvadeset godina krvavog rata, Venecija je izgubila tisuće ljudi i milijune dukata, a otok Kreta, oko kojega je sukob i počeo, bio je čitav u rukama Osmanlija, osim prijestolnice Kandije koja je bila pod višegodišnjom opsadom. Ta općenita iznurenost osjećala se i na perifernom dalmatinskom bojištu. S nedostatnim brojem garnizona, potplaćenim vojnicima, zaduženom provincijalnom upravom, čak periodičnim pobunama plaćenika i Vlaha, Dalmacija je uglavnom preživljavala zato što je situacija s osmanske strane - u bosanskom pašaluku - bila slična. Korumpirani i nesposobni bosanski paše, podanici pritisnuti teškim nametima i izloženi nemilosrdnom pljačkanju mletačkih Vlaha, nezadovoljne i osiromašene pogranične elite koje više ne vide smisao ovom naizgled beskrajnom krvoproliću, otužna su slika ovog rata s druge strane granice.³

Primarni strateški interes Venecije na jadranskom bojištu bio je osiguravanje neometane komunikacije s Levantom, tj. osiguravanje plovidbe od napada osmanskih pirata iz njihovih baza u Herceg Novom, Ulcinju i Sv. Mauru. Sigurnost te vitalne komunikacije bila je preduvjet za slanje pojačanja i vojnih materijala bez kojih Republika uopće ne bi bila u stanju voditi ratne operacije u Egejskom moru i na Kreti. Zato je generalni providur Cornaro pod svojim

³ Za opadanje interesa osmanskih pograničnih elita za sudjelovanje u sukobu vidi: Domagoj Madunić, »Frontier Elites of the Ottoman Empire during the War for Crete (1645–1669): The Case of Ali-Pasha Čengić.«, u: *Europe and the ‘Ottoman World’ Exchanges and Conflicts*, ur. Gábor Kármán i Radu G. Paun. Istanbul: Isis Press, 2013: 47-82.

zapovjedništvom imao 25 manjih galijica (tzv. *galeotte*) na kojima je služilo 800-900 pripadnika mornaričkog pješništva i 6 većih ratnih galija (*galee sotile*).⁴ Uz to što je služila kao ključna poveznica s egejskim bojištem, Dalmacija je za Veneciju imala još jednu stratešku svrhu - boravak u njoj smatran je dobrom pripremom za boravak na Levantu. Naime, u 17. stoljeću prevladavalo je uvjerenje da su regruti iz sjevernih krajeva neotporni na mediteransku klimu te će, nakon što jednu sezonu provedu u Dalmaciji, očvrsnuti i postati otporniji za službu na Kreti.⁵ Zbog ove prakse Cornaro se u lipnju 1666. požalio Senatu da je za svog mandata iz Dalmacije poslao na Levant 3.447 veterana i ostao samo s neiskusnim trupama (*gente di nova leve*).⁶

Nakon krizne 1665. godine - kada se zadnji put učinilo da bi Dalmacija mogla postati poprištem većih vojnih operacija - Venecija više nije angažirala značajnije vojne snage na istočnom Jadranu. Iz dokumenata se može precizno rekonstruirati brojnost mletačkih snaga nekoliko mjeseci nakon potresa. U rujnu 1667. godine mletačke trupe stacionirane u dalmatinskim gradovima brojile su 3.192 pripadnika talijanskog i prekoalpskog pješništva,⁷ dok je u veljači 1668. u garnizonima služilo svega 2.777 vojnika, a posade naoružanih brodova (galijica i fusta) brojile su 733 vojnika mornaričkog pješništva.⁸ Osim tih snaga, koje je regrutirala i plaćala Mletačka Država, u Dalmaciji je od 1647. godine s manjim prekidima boravila i papinska regimenta. Tu postrojbu, koja se sastojala od 400 do 500 vojnika, opremio je i plaćao Rim, no stavljena je na raspolaganje Republici za obranu Dalmacije.⁹ Sve u svemu, mletačke snage u provinciji u vrijeme potresa brojile su nekih 3.000-3.500 vojnika u garnizonima, potpomognutih s oko 500 vojnika papinske regimente i 700-900 vojnika mornaričkog pješništva, koji su služili kao posada na oružanim brodovima.

⁴ To je bilo stanje u lipnju 1666. Vidi: *Senato, Dispacci, Provveditori da terra e da mar* (dalje: *PTM*) b. 496. num. 163 (Spalato, 28 Giugno 1666) i nedatirani dodatak pismu, Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASVe).

⁵ Tako je npr. u srpnju 1666. iz Dalmacije na Zante prebačeno 400 odabranih veterana koji su služili u Dalmaciji, a umjesto njih je u Dalmaciju poslana nova regimenta od 400 vojnika koju je oformio i na raspolaganje Republici ustupio veliki vojvoda od Toscanne. Vidi: *Senato, Dispacci, PTM* b. 496. num. 164 (Spalato, 3 Luglio 1666); num. 165 (Spalato, 5 Luglio 1666); num. 170 (Spalato, 7 Agosto 1666).

⁶ *Senato, Dispacci, PTM* b. 496. num. 163 (Spalato, 28 Giugno 1666).

⁷ *Senato, Dispacci, PTM* b. 497. num. 249 (Zara, 26 Settembre 1667), dodatak pismu: *Ristretto delle militie*.

⁸ *Senato, Dispacci, PTM* b. 498. num. 39 (Zara, 18 Febraro 1667. m.v.).

⁹ Domagoj Madunić, *Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistics of the Venetian Defensive System in Dalmatia during the War of Crete (1645-1669)*. Budimpešta: CEU, doktorska disertacija, 2012: 160-163, 252-253.

Treba naglasiti da bi u slučaju ozbiljnog osmanskog napada te snage bile jedva dovoljne za obranu jednog dalmatinskog grada. Prema tadašnjim mletačkim procjenama, trupe nužne samo za čuvanje dalmatinskih gradova (bez Kotora), tj. za obranu u slučaju iznenadnog napada, ali ne i prave opsade, brojile su 3.950 ljudi.¹⁰ Snage potrebne za obranu nekog od dalmatinskih gradova u slučaju pravog napada bile su daleko veće i varirale od grada do grada, jer su prvenstveno ovisile o snazi njegovih fortifikacija. Tako je npr. 1647. godine Šibenik uspješno obranila posada od 3.300 profesionalnih vojnika, 300 Morlaka dobrovoljaca i 700 stanovnika gradskog područja organiziranih u postrojbe milicije (*cernide*) - sve u svemu, ukupno 4.400 branitelja.¹¹ Za obranu Splita smatralo se nužnim koncentrirati u gradu posadu od 5.000 pješaka i 400 konjanika,¹² dok se za obranu Zadra, kao najtvrdjeg mjesta u Dalmaciji, smatrala dovoljnom posada od 3.000 pješaka i 400 konjanika.¹³

Uz kronični nedostatak ljudstva, u proljeće 1667. mletačka uprava u Dalmaciji imala je čitav niz dodatnih problema. Kad su ga zatekle vijesti o katastrofi, providur Cornaro je u Zadru raspolagao samo s jednom galijom - sve ostale bile su ili u Veneciji, ili u progonu osmanskih pirata između Kotora i Krfa.¹⁴ Stoga providuru nije preostalo drugo nego da svim plovilima u Jadranu pošalje kurire sa zapovjedima da se po primitku njegovih pisma hitno zapute prema Kotoru.¹⁵ Još važnije, Cornara je također mučila kronična nestašica novca, što je bila uobičajena situacija sa svim providurima na odlasku, jer je država obično svježa sredstva skupljala i slala s novim generalnim providurom. Tako se dogodilo da od prosinca 1666. u Dalmaciju nije stigla niti jedna novčana pošiljka, pa je Cornaro bio prisiljen obustaviti redovite desetodnevne isplate avansa vojsci, tzv. *terzo*, zamijenivši ih neredovitim isplatama mišljenima tek da smire vojnike i odvrate ih od pobune i namirivanja kroz pljačku lokalnog stanovništva.¹⁶

¹⁰ *Senato, Dispacci, PTM.* b. 477. num. 23 (Lesina, 29 Marzo 1655) dodatak pismu: *Nota di soldati sono necessari per guardar convenientemente le sottoscritte piazza.*

¹¹ *Senato, Dispacci, PTM.* b. 471. num. 32 (Zara, 25 Maggio 1651), dodatak pismu.

¹² *Tvrđavni spisi Onofrija del Campa. Traktati i memorabilije jednog kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskog rata*, ur. Miroslav Bertoša. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2003: 99.

¹³ *Senato, Dispacci, PTM.* b. 487, num. 2 (Zara, 18 Marzo 1660).

¹⁴ *Senato, Dispacci, PTM.* b. 497. num. 209 (Zara, 5 Aprile 1667), num. 210 (Zara, 12 Aprile 1667).

¹⁵ Grga Novak, *Mletački izvori o potresu u Dubrovniku i Kotoru 6. travnja god. 1667.* Zagreb: JAZU, 1971: 8.

¹⁶ To je bila uobičajena pojava tijekom 16. i 17. stoljeća. Vjerojatno najpoznatiji incident te vrste bila je pljačka Antwerpena 1576. godine od strane vojske u službi španjolske krune. Za opis jednog takvog incidenta u Dalmaciji u vrijeme Kandijskog rata vidi: Franjo Difnik, *Povijest kandijskog rata u Dalmaciji.* Split: Književni krug, 1986: 142.

Nestašica novca ozbiljno je otežavala Cornarove pripreme za slanje pomoći porušenom Kotoru. Da prikupi novac za neredovite isplate vojsci, bio je prisiljen okrenuti se nepopularnoj praksi, tj. posuditi sredstva od zadarskih trgovaca, što je kod njih izazvalo ozbiljna negodovanja. Do travnja 1667. providurov kreditni rejting bio je toliko nizak da je morao, kako bi mogao početi pripreme za slanje pomoći Kotoru, kao privatna osoba (*sic!*) na brzinu posuditi 2.000 cekina (oko 6.000 dukata). Zbog sumnje u pouzdanost i disciplinu vlastitih trupa, koje već mjesecima nisu dobile plaću, Cornaro je izvorno planirao u Kotor prebaciti papinsku regimentu, koju je plaćala Sv. Stolica, i pomoći joj s 500 odabranih vojnika iz svih dalmatinskih garnizona. No, taj plan je propao, jer se uspostavilo da papinsku regimentu nije moguće maknuti iz Zadra bez izričite dozvole Rima.¹⁷ Srećom po providura, 13. travnja u Zadar je iz Venecije stigla galija guvernera zaljeva s dugo očekivanih 30.000 dukata, što je Cornaru omogućilo da već sutradan krene prema Kotoru. Na taj važan put providur je krenuo s na brzinu skupljenim i zapravo skromnim snagama: uz malu eskadru transportnih brodova, natovarenih namirnicama, građevinskim i ratnim materijalom, prema jugu su se uputile samo dvije galije i 500 vojnika.¹⁸

Caterino Cornaro: nevoljki sudionik dubrovačke tragedije

O dolasku mletačke eskadre do Dubrovnika, koji je ležao u ruševinama i plamenu te dramatičnom susretu Cornara i dubrovačkih izaslanika pisano je već mnogo puta, a o tome će biti riječi i u ovome tekstu. No prije toga treba otvoriti jedno drugo, rjeđe postavljano, a također ključno pitanje: tko je bio Caterino Cornaro, zapovjednik mletačkih snaga u kritičnim mjesecima 1667. godine?¹⁹ O kakvom se čovjeku radilo i kakav je bio njegov stav prema Dubrovniku? Odgovori na ova pitanja imali su ozbiljne posljedice po dubrovačku povijest. Naime, kao zapovjednik jedine ozbiljne oružane sile u okolini razrušenoga Grada - bosanski paša je došao mnogo kasnije - Cornaro je bio jedan od glavnih

¹⁷ *Senato, Dispacci, PTM.* b, 497. num. 210 (Zara, 12 Aprile 1667); za skraćenu verziju ovog pisma vidi: G. Novak, *Mletački izvori*: 8-9.

¹⁸ Vojnici su izvorno bili određeni za slanje na Levant. *Senato, Dispacci, PTM.* b. 497. num. 211 (Zara, 13 Aprile 1667), num. 212 (*Di Galea nel canal di Zara, 14 Aprile nell' Alba 1667*); G. Novak, *Mletački izvori*: 15.

¹⁹ Iako se u modernoj talijanskoj historiografiji uvriježilo pisati Caterino Corner, odlučili smo se za oblik Caterino Cornaro, jer se tako potpisivao sam providur i taj se oblik javlja u suvremenim dokumentima.

igrača u kritičnim tjednima neposredno poslije potresa. Bez ikakve dvojbe, sudbina Dubrovniku u značajnoj je mjeri ovisila o karakteru, političkim procjenama, pa čak i trenutnom raspoloženju tog čovjeka.

Stoga je silno važno da postoji njegov opis, i to iz pera oštroumnoga promatrača koji je, povrh svega, još bio i Dubrovčanin. Naime, nekoliko godina prije potresa, 1665, plemić i pjesnik Nikolica Bona bio je izaslanik Dubrovačke Republike kod Cornara i ostavio iscrpan opis svoje misije. Bona nije bio osobito impresioniran generalnim providurom. Iako je studirao u Padovi, Cornaro je bio tek “osrednje obrazovan” čovjek koji je, doduše, posjedovao određenu “prirodnu elokvenciju i brzinu u razgovoru, popraćenu s dosta elegancije.” S druge strane pokazivao je “veliku oholost i gordost” zbog svoga bogatstva, obrazovanja, samostalnog odlučivanja, a posebno plemenitog porijekla, jer je njegovoj obitelji pripadala i jedna kraljica, poznata vladarica Cipra Katarina Cornaro. Stoga je tražio da mu se iskazuje poštovanje veće no svim njegovim prethodnicima, pa nije bilo počasti “koja bi mu se mogla učiniti, a da on ne bi smatrao da je ispod njegovih kvaliteta i zasluga.” Ovaj oholi čovjek također je bio izrazito nepredvidiv i “krajnje osjetljiv na interese svog vladara [Venecije] kojeg slavi tek malo manje od Svemogućeg.” Što se Dubrovnika tiče, iako je cijenio njegovo plemstvo, Cornaro je podcjenjivao i prezirao snage male Republike. Konačno, i za svrhe ove studije najvažnije, Bona je naglasio da providur “ne razumije neovisnost [Dubrovačke] Republike od Venecije i smatra da ona proizlazi iz šurovanja s Turčinom.” Sve u svemu, ako je za vjerovati Boni, u najdramatičnijim trenucima svoje povijesti Grad je bio suočen s ponosnim i hirovitim mletačkim patriotom koji je spram Dubrovnika imao ne samo podcjenjivački, već i neprijateljski stav.²⁰

²⁰ *Questo S.re Prov.r Gnal a mio giudizio è un gentiluomo mediocrementemente erudito, e se bene come ho inteso sia stato nella sua gioventù alli Studij di Padova, non ho potuto scorgere in lui lumi di scienza più che ordinaria, però ha una eloquenza naturale e prontezza nel discorso acompagnata con molta gratia. Ha nel animo una gran superbia e concetto della sua persona così nella nobilità la quale vanta dalla Regina di Cipro come nella richiezza e scienza e massime indipendenza dalli consigli d'alcuno, per li quali supposti vol esser stimato ossequiato e riverito sopra tutti li Generali suoi antecessori in riguardo della sua casa, e della sua persona, e stimo, non sarebbe honore che gli fosse fatto che egli non riputasse minore alle sue qualità e merito. ...dell' interessi della nostra Republica l'ho ritrovato malissimo impressionato e perciò più mal affetto che per propria inclinazione; gelosissimo degl'interessi del suo Prencipe, al quale vanta poco meno che Omnipotente ...Fa stima della nostra nobilità ma tiene in pochissimo concetto le forze e molto meno di quel che sono in effetti e non capisce l'indipendenza della Republica di Venetia supponendo questa procedere dall'ardenza al Turco... (Isprave i akti, serija 76, 17. stoljeće, sv. 41, br. 1807/3, Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD). Za ovu relaciju i sličnu karakterizaciju Cornara vidi: R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 283-284.*

Da bi se stvorio cjelovitiji dojam o Cornaru, ovaj subjektivni, gotovo književni, portret treba dopuniti s njegovom, inače prilično blistavom, biografijom. Cornaro je rođen 27. listopada 1624. u Veneciji kao drugi sin inače mnogobrojne obitelji. Ne čudi što je bio ponosan na svoje porijeklo, jer je pripadao ogranku porodice Cornaro kojemu je pripadala i slavna Katarina Cornaro, kraljica Cipra. Još važnije, Cornarova obitelj pripadala je najužem krugu mletačkog patricijata, gotovo oligarhijskoj skupini za koju su bile rezervirane najviše službe u Republici. Tako je *cursus honorum* Caterinova oca, Andree Cornara, između ostalog uključivao službu rektora Verone i Brescie, predsjednika (*capo*) Vijeća desetorice i izuzetno uglednu funkciju generalnog providura Terraferme. Rat je Andreu Cornara zatekao na Kreti, gdje je obavljao jednu od najodgovornijih službi uopće, funkciju generalnog providura Kandije. Tada dvadesetjednogodišnji Caterino boravio je na Kreti u očevoj pratnji i aktivno sudjelovao u ratnim operacijama. U ljeto 1645. zapovijedao je jednom od galija koje su donijele pomoć opsjednutoj Kaniji (*Canea, Chania, Hanya*), gdje je i lakše ranjen. Potom se kao *sopracomito* galije istaknuo u bici kod otoka Mila, ali se poslije smrti svog oca, koji je poginuo 1646, vratio u Veneciju radi sređivanja obiteljskih poslova.

Po povratku u Veneciju, ovaj mladi patricij s besprijekornom karijerom - koja je uključivala ranjavanje u službi domovine - nastavio je napredovati kroz državne magistrature. Između 1646. i 1664. vršio je niz sve važnijih funkcija, od patrona Arsenala i upravitelja Lazareta, preko podestata Verone, a konačno i vijećnika u najužem duždevu vijeću (*Serenissima signoria*). Iako je još 1661. u Senatu izabran za generalnog providura Dalmacije i Albanije (*provveditore generale di Dalmazia et Albania*), dužnost je preuzeo tek tri godine kasnije, 23. prosinca 1664, kada je nakon pet dana puta po nemirnom zimskom vremenu sretno stigao u Zadar.²¹ Tada četrdesetogodišnji Cornaro imao je veliko iskustvo u administrativnim, a slabije u vojnim poslovima, iako je sudjelovao u ratnim operacijama u Egeji na samom početku sukoba. Bez ikakve sumnje, služba generalnog providura bila je dotad najveća odgovornost koju mu je Prejasna Republika povjerila.

U trenutku Cornarova dolaska u Dalmaciju, dugi Kandijski rat trajao je već devetnaest godina i ulazio u završnu fazu. Prve dvije godine Cornarove službe u Dalmaciji protekle su bez većih izazova, a odlazak velikog vezira na Kretu

²¹ Renzo Derosas, »Corner, Caterino.«, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, sv. 29, ur. Alberto Maria Ghisalberti. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1983: 169-182; *Senato, Dispacci, PTM*. b. 493. num. 2 (Zara, 26 Dicembre 1664).

krajem 1666. bio je jasan znak da će i iduće godine pažnja Porte biti usmjerena na druga ratišta, te da će kampanja proteći bez većih vojnih poduhvata u Dalmaciji.²² Cornarova pisma Senatu tematski se ne razlikuju od pisama drugih generalnih providura koji su služili u Dalmaciji u vrijeme tog rata. Radi se o standardnom repertoaru tema, uglavnom tužaljkama na kronični manjak novca za vojsku i time uzrokovane incidente, nedostatak hrane, patnje vojnika zbog manjka opreme, probleme s održavanjem galija i ostalih ratnih brodova u plovnom stanju. Za Cornara su vjerojatno najvažniji događaji 1666. bile odluke Senata kojima mu se navješta slanje nasljednika i odobrava odlazak iz Dalmacije po završetku ratne sezone,²³ a potom ga se obavještava i o izboru Antonija Priulija za njegova nasljednika.²⁴ Poslije raspuštanja bosanskih spahija u listopadu 1666. Cornaru je preostalo samo mirno dočekati povratak njegova novoizabranog nasljednika s Krete i kraj službe.²⁵

No stvari se nisu odvijale kako je Cornaro priželjkivao. Iako je Priuli još u srpnju 1666. izabran za generalnog providura Dalmacije i Albanije, sedam mjeseci kasnije Cornaro je još uvijek bio u Dalmaciji. Na njegovo veliko nezadovoljstvo, Priuli je odgodio dolazak u Dalmaciju ispričavši se da ne može direktno s Krete doći i preuzeti službu, već prvo mora otići u Veneciju srediti obiteljske poslove.²⁶ Loše vijesti za Cornara nastavile su stizati i u narednim mjesecima. U travnju 1667. stigla je vijest o smrti njegova brata, mletačkog ambasadora u Beču. Tom prilikom Cornaro se ponovo požalio na teške uvjete službe i zamolio da mu se što prije pošalje nasljednik kako bi mogao otići u Veneciju i posvetiti se obiteljskim poslovima.²⁷ Petog travnja 1667. galija *Marcelo*, određena za prijevoz Antonija Priulija u Dalmaciju, bila je konačno spremna, pa ju je Cornaro pun nade poslao u Veneciju po svoga nasljednika.²⁸ U ovakvim okolnostima providura je zatekla vijest o strašnom potresu koji je pogodio Dubrovnik i Kotor.

²² Gligor Stanojević, »Dalmacija u doba kandijskog rata.« *Vesnik vojnog muzeja* 5/2 (1958): 143-144; Caroline Finkel, *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*. New York: Basic Books, 2005: 270-271.

²³ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 496. num. 158 (Spalato, 10 Giugno 1666).

²⁴ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 496. num. 164 (Spalato, 3 Luglio 1666).

²⁵ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 496. num. 191 (Sebenico, 28 Ottobre 1666).

²⁶ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 497. num. 203 (Zara, 26 Febraro 1666 m.v.).

²⁷ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 497. num. 208, (Zara, 3 Aprile 1667).

²⁸ *Senato, Dispacci, PTM*. b. 497. num. 209. (Zara, 5 Aprile 1667).

Dubrovnik i Venecija u sjeni kataklizme: pregovori, spekulacije, planovi

Prvi providurov posjet

Onih nekoliko najdramatičnijih sekundi u povijesti Dubrovnika - malo prije devet ujutro 6. travnja 1667. - prepričane su i analizirane beskrajno mnogo puta. Iako su neki detalji još nepoznati, opće konture događaja su jasne. U potresu i nekoliko slijedećih dana Grad je izgubio gotovo polovinu stanovništva, a ostatak Republike također je pretrpio ogromne gubitke. Potres i dugotrajni požar koji je uslijedio sveli su Dubrovnik na neprepoznatljivu hrpu užarenog kamenja, koju su okruživale samo čudom sačuvane gradske zidine. Uz fizički grad, smrvljeni su i institucionalni aparat Republike te tradicionalna politička hijerarhija: u prvim danima nakon potresa nije bilo nikakvog javnog autoriteta, a stanovništvo je, uključujući i dio vlastele, bezočno pljačkalo po ruševinama. Kao da sve to nije bilo dovoljno, beznadežnost situacije dodatno je produbljivala činjenica da je oko razrušene Republike bjesnio rat dviju velikih sila, Venecije i Osmanskog Carstva.²⁹

Na prve vijesti o katastrofi predstavnici tih sila u regiji, bosanski paša i generalni providur, počeli su pripreme da s trupama krenu u samo središte krize - područje Dubrovnika i Boke. Iako prvenstveno zabrinuti da neprijatelj ne iskoristi ranjivost njihovih vlastitih posjeda, također stradalih u potresu, obojici je pogled sigurno skretao prema strateški ključnom i legendarno bogatom Dubrovniku. I to ne nužno s ciljem da osvoje i opljačkaju razrušeni grad, nego prvenstveno da spriječe neprijatelja da se domogne tako dragocjenog plijena. I paša i providur bili su u vrlo specifičnom položaju; bilo je jasno da treba djelovati brzo, kolale su fantastične glasine i situacija je otvarala bezbroj mogućnosti, a oni nisu imali nikakve upute od svojih suverena.

Generalni providur Caterino Cornaro bio je daleko brži. Već na prve vijesti o katastrofi, koje su ga zatekle u Zadru 12. travnja, Cornaro je počeo energično skupljati ono malo trupa i brodova koje je imao na raspolaganju. Nema sumnje, glavna mu je briga bila sigurnost Kotora, ključnog mletačkog posjeda koji je također

²⁹ Temeljna literatura za ovaj period je: Lujo Vojnović, »Prva smrt Dubrovnika (6. aprila 1667).« *Letopis Matice Srpske* 86/288 (1912): 52-69; R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 241-284; Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio*. Zagreb: NZMH, 1980: 133-146; Stjepan Krasić, *Stjepan Gradić (1613-1683). Život i djelo*. Zagreb: HAZU, 1987: 106-111. Za procjene demografskih gubitaka: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, I. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 270-271.

stradao u potresu i, posebno alarmantno, čije su zidine bile oštećene. Već 14. travnja Cornaro se užurbano uputio prema jugu s nabrzinu skupljenim snagama koje su se sastojale od dvije galije, nekoliko transportnih brodova i 500 vojnika.³⁰ Iako Dubrovnik sigurno nije bio visoko na njegovoj listi prioriteta, već prve vijesti koje je primio o Gradu morale su zvučati intrigantno. U nekoliko prvih izvještaja svi su se očevici slagali da je Dubrovnik katastrofalno stradao, da stanovništvo masovno bježi u Anconu, da je veliki dio plemstva, kao i sam knez, poginuo, te čak da je dio zidina srušen (ovo posljednje pokazalo se pogrešnim). Špijun kojega je u Grad poslao korčulanski knez čak je otvoreno javljao da su mu Dubrovčani rekli “da će se morati podvrgnuti onom tko prvi dođe ovdje s kakvom takvom silom.”³¹ Providur je sigurno bio svjestan da dobro odgovara tom opisu.

Stoga su ga možda iznenadila dva dubrovačka poslanika, Nikolica Bona i Vlaho Bosdari, koji su ga s barkom presreli kad je prilazio Gradu. U ovom dramatičnom susretu dubrovačkih diplomata i providura - tek prvom od nekoliko, koji će snažno obilježiti iduće tjedne - obje strane bile su prividno beskrajno ljubazne, a zapravo krajnje sumnjičave jedna prema drugoj.³² Dubrovački poslanici su providuru opisali katastrofu sa željom da ga dirnu i dobiju pomoć, no istovremeno su pokušali prenijeti jednu ključnu poruku - da u Gradu postoji patricijska vlast koja kontrolira situaciju.³³ Jednako tako, u njihovu se govoru prvi put javio argument koji će biti od iznimne važnosti u svim kasnijim pregovorima s Venecijom, a to je molba da Mlečani budu obzirni u svojim postupcima spram Dubrovnika kako ne bi isprovocirali osmansku intervenciju. Cornaro je sa svoje strane obasuo poslanike uvjeravanjima u najbolje namjere Prejasne Republike, istovremeno pokušavajući “dokučiti njihove misli, koje su njihove potrebe,

³⁰ Dokumenti o prvim providurovim potezima objavljeni su u: G. Novak, *Mletački izvori*: 8-15.

³¹ G. Novak, *Mletački izvori*: 11, 15, 17 (citirana rečenica: 17).

³² Ovaj susret može se rekonstruirati iz dva dokumenta, jednog mletačkog i jednog dubrovačkog. Prvi je opsežno pismo providura Cornara mletačkom Senatu od 18. travnja, a drugi je dio dnevnika dubrovačkog izaslanika, vlastelina Nikolice Bone. Za Cornarovo pismo vidi: G. Novak, *Mletački izvori*: 17-21; za Bonin dnevnik: Radovan Samardžić, *Borba Dubrovnik za opstanak posle velikog zemljotresa 1667 g. Arhivska građa (1667-1670)*. Beograd: SAN, 1960: 27. O susretu vidi: G. Novak, »Dubrovački potres 1667. i Mletci.« 16-19; R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnik*: 284-285.

³³ Tom dojmu sigurno je trebalo pridonijeti i pismo s molbom za pomoć koje su mu predali, a koje su, znakovito, potpisali nepostojeći “rektor i vijećnici Dubrovačke Republike.” Radilo se o kopiji originala koji je nekoliko dana prije poslan providuru, no on ga nije primio, što spominje u svom pismu od 18. travnja. Vidi: G. Novak, *Mletački izvori*: 20 (tekst pisma je objavljen na str. 21-22); R. Samardžić, *Borba Dubrovnik za opstanak*: 44-45; Šime Ljubić, »Poslanice dubrovačke na mletačku republiku.« *Starine JAZU* 15 (1883): 44. Samardžić pogrešno piše da je providur to pismo primio približavajući se Dubrovniku (R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnik*: 282).

te kakvi su im stavovi o višoj zaštiti” (*sic!*). Providur je bio potpuno svjestan “ogromne sumnjičavosti” Dubrovčana, kao i da se trude umanjiti broj žrtava, no unatoč njihovim naporima shvatio je prave razmjere katastrofe, što je jasno iz preciznog opisa dubrovačke situacije koji je poslao mletačkom Senatu.³⁴ No, iako svjestan pravog stanja stvari - a time i prilike koja mu se ukazala - Cornaro je ostao pasivan. U pregovorima je, čini se, ostao tek na općenitim frazama o dobronamjernosti Venecije bez ikakve konkretne ponude (kakvih će kasnije biti na pretek), a još je manje bio spreman iskoristiti vojnu premoć koju je očito imao.

Ipak, providurova pasivnost nije bila rezultat dubrovačke diplomatske genialnosti, kako sugerira Samardžić u svojoj analizi tog prijelomnog trenutka. Brilljantan povjesničar, ali sklon pojednostavljivanju zbog dramatičnosti, Samardžić ovu epizodu koristi za pravu odu diplomatskome umijeću Nikolice Bone, koji je svojim govorom “gordog Mlečanina” navodno “gano do suza,” istovremeno ga posve zbunivši vijestima o obnovljenoj vlasti Republike.³⁵ Cornaro je imao mnogo ozbiljnijih razloga da ostane promatračem. Naime, u trenutku kad Kotor još nije bio osiguran od turskog napada, za providura je Dubrovnik bio apsolutno sekundaran i nije želio na njega trošiti ionako oskudne resurse. To je vidljivo iz činjenice da je Cornaro nakon što je 17. travnja uplovio u Gruž, odmah htio nastaviti prema jugu, no zbog lošeg vremena je bio prisiljen ostati, usprkos nekoliko frustrirajućih pokušaja da se probije dalje.³⁶ Drugi razlog providurove pasivnosti bila je činjenica da nije imao upute svoje vlade što činiti u ovoj delikatnoj situaciji, pa se suzdržao od avanturističkih poteza koje bi kasnije mogao požaliti. Konačno, čini se da je Cornaro imao i osobni razlog za odluku da ne intervenira. Iz njegove korespondencije sa Senatom jasno je da se (pogrešno) nadao da za nekoliko dana odlazi s funkcije - o čijoj zamornosti je neprekidno sipao žalopojke - pa sigurno nije bio voljan upustiti se u zahtjevnu operaciju koja bi ga još zadržala u Dalmaciji.³⁷ U svakom slučaju, Cornaro je imao više no dovoljno razloga da 20. travnja, čim mu je vrijeme dopustilo, odjuri na jug prema Kotoru i ostavi ruševine Dubrovnika iza sebe.³⁸

³⁴ G. Novak, *Mletački izvori*: 18-20.

³⁵ Samardžić ovdje bez ikakve zadržke koristi tendenciozan Bonin izvještaj u kojem se spominje da providur *appena si potè aforzare di ritenere le lagrime* (R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 284; R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 27).

³⁶ G. Novak, *Mletački izvori*: 18.

³⁷ Cornaro je na povratku u Kotor 9. svibnja dočekala galija koju je poslao mletački Senat. No, umjesto njegova nasljednika, na njoj ga je zatekla samo obavijest da mu je služba produljena do daljnjega (*Senato, Dispacci, PTM*. b. 497. num. 219, *Galea nel Porto di Cattaro*, 9 Maggio 1667).

³⁸ Cornaro je u Kotor stigao uvečer 20. travnja, što spominje u svom pismu mletačkom Senatu od 21. travnja (G. Novak, *Mletački izvori*: 22).

Što se mletačkih interesa tiče, to odlaganje je - iako strateški razumljivo - možda bilo fatalno. Naime, krhka patricijska vlast nad Dubrovnikom jačala je iz dana u dan. Prvi tragovi organizirane vlasti javljaju se već 11. travnja, kada je uspostavljena privremena uprava Vijeća desetorice, izabrano šest vojnih kapetana, počelo regrutiranje milicije i proglašena zabrana napuštanja Grada.³⁹ No, ključna konsolidacija dogodila se upravo u danima nakon Cornarova odlaska. Naime, 20. travnja skupština vlastele i nekolicine pučana je u Revelinu izabrala niz najnužnijih magistrata, zaduženih za ključna pitanja poput opskrbe hranom, obnove vodovoda ili čuvanja državne blagajne.⁴⁰ Za nekoliko dana, 23. travnja, nova skupština u Revelinu izabrala je Vijeće dvanaestorice s diktatorskim ovlastima, a ponovno je zabranjeno napuštanje Republike pod prijetnjom najstrožih kazni, tj. proglašenja izdajnikom i konfiskacije svih dobara.⁴¹ Tijekom ovog perioda u Revelinu su kontinuirano skupljana i osiguravana tri resursa ključna za obnovu: novac, municija i, nimalo nevažno, relikvije svetaca.⁴² Ukratko, nakon inicijalnog šoka, već negdje od 11. travnja Republika se ubrzano konsolidirala na nekoliko temeljnih frontova: moralno-psihološkom, jer je široko prihvaćena i zakonom kodificirana odluka da se Dubrovnik obnovi; institucionalnom, jer je počela uspostava efektivne vlasti i izbor najvažnijih magistrata; vojnom, jer je uspostavljen zapovjedni lanac i regrutirano nekoliko stotina ljudi za obranu Grada. Sve u svemu, kad se providur početkom svibnja vratio s mnogo konkretnijim planom, dočekao ga je jedan drugi Dubrovnik.

Prve diplomatske akcije Dubrovnika

Uz unutarnju konsolidaciju, novouspostavljena vlast odmah je krenula u diplomatske akcije. Njeni prvi diplomatski potezi krajnje su simptomatični, jasno otkrivajući temeljne nade i strahove one šačice vlastelina u Revelinu. Prva adresa kojoj su se obratili za pomoć bio je, naravno, Rim. Već 10. travnja, dakle, čak dan prije formalne uspostave privremene vlade, napisali su dva

³⁹ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 39. Iako je prva vlast formalno konstituirana tek 11. travnja, čini se da su neki vlastelini počeli djelovati već 10. travnja, kada su iz Revelina pisali papi i Stjepanu Gradiju, obavještavajući ih o katastrofi (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika*: 38).

⁴⁰ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 55-57.

⁴¹ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 65-66.

⁴² O tome opsežno piše Nikolica Bona u svome dnevniku (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika*: 24-27). Za prijevod Bonina dnevnika i korisne komentare tog dokumenta, vidi: Milovan Tatarin, *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*. Zagreb: NZMH, 2004: 13-25.

pisma: jedno papi, a drugo Stjepanu Gradiju, neslužbenom dubrovačkom predstavniku na papinskom dvoru.⁴³ Uz opis katastrofe i očajničke molbe da učini sve kako bi osigurao papinsku pomoć, u pismu Gradiju vlada je insistirala na još jednoj stvari koja ju je očito jako brinula - Gradi je trebao moliti papu da popriča s mletačkim ambasadorom. Sveti otac se trebao pobrinuti da se "spomenuta Republika, suosjećajući s našim jadima, suzdrži od bilo kakva postupka koji bi mogao razjariti Osmanlije" i isprovocirati njihov napad na Grad. Vlada je molila Gradija osobno da svim mogućim sredstvima odgovori mletačke diplomate od misli o zaposjedanju Dubrovnika "ukoliko je uopće i imaju, od čega Bože sačuvaj i u što ne vjerujemo, jer su mudra i pobožna gospoda koja neće pokušati doprinijeti našoj bijedi i uništenju, znajući da Turci nikada ne bi dopustili da ovaj grad bude u rukama ikog drugog osim nas samih."⁴⁴ Nakon ove tipično dubrovačke kombinacije pristojnosti, čak poniznosti, i uvijenih prijetnji, vlada je u još jednoj karakterističnoj gesti molila Gradija da o svemu obavijesti i španjolskog ambasadora u Rimu. Na kraju treba spomenuti da s ovim pismom započinje zanimljiva praksa, karakteristična za potemkinovsku maniru dubrovačke diplomacije nakon potresa. Poput svih pisama privremene vlade, i ovo su potpisali nepostojeći "rektor i vijećnici Dubrovačke Republike." Kao i uvijek, prva crta obrane Dubrovnika bile su riječi.

Unatoč brzog reakciji privremene vlade, u većini slučajeva vijesti o katastrofi došle su do dubrovačkih predstavnika u inozemstvu daleko prije ovakvih službenih obavijesti i uputa. Prve reakcije tih ljudi otkrivaju diplomatski horizont - vanjskopolitičke obzire, nade i strahove - veoma sličan horizontu njihove vlade. Dubrovački predstavnici u Mlecima, Marko Bassegli i Luka Gozze, saznali su za sudbinu Grada nešto prije 23. travnja, kada su napisali pismo vladi u kojem opisuju svoje prve poteze.⁴⁵ Nakon što su čuli neodređene glasine koje se širile lagunama, Bassegli i Gozze su detalje o katastrofi doznali preko svojih veza u mletačkoj administraciji. Vijesti nisu mogle biti gore: govorilo se o ogromnim žrtvama, mletački brodovi su vidjeli Dubrovnik sav u plamenu, a u Gružu zatekli masovni bijeg plemića u Anconu. Nakon razgovora sa savojskim ambasadorom, koji se sam javio i potvrdio vijesti o potresu, Bassegli je otišao španjolskome ambasadoru, s molbom da ga obavijesti o svemu što čuje. No, uskoro su Dubrovčane zatele nove uznemirujuće vijesti. Pod prijetnjom najstrožih

⁴³ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 38-39. Za kontekst ovog pisma, vidi: S. Krsić, *Stjepan Gradić*: 110-111.

⁴⁴ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 38.

⁴⁵ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 69-70.

kazni na trgu Sv. Marka je proglašeno da nijedan brod ne smije napustiti Veneciju bez posebne dozvole. Koliko je to okupljanje mletačkih snaga uznemirilo dubrovačke diplomate jasno se vidi iz kratkog, ali zlokobnog *avvis*-a koji je priložen uz njihovo pismo. On se sastoji iz tek nekoliko redaka:

“Rečeno nam je da je ova vlast naredila generalnom providuru Dalmacije da okupi sve brodove koji se nalaze u lukama te provincije i pođe vidjeti sva (*sic!*) mjesta koja su oštećena u potresu. Ciljevi ovog naređenja bit će jasni onima koji ga čuju. Spomenuti gospodin generalni providur sa sobom će povesti morlačke milicije.”⁴⁶

Nakon vijesti da Venecija okuplja flotu koju će poslati prema Dubrovniku i Boki, diplomatima se “učinilo potrebnim o svemu obavijestiti gospodina španjolskog ambasadora.” Don Gaspar de Teves (Tebes) ih je očito shvatio vrlo ozbiljno, pa je izjavio da zbog neizvjesnosti situacije smatra potrebnim obavijestiti kraljevske ministre i posebno napuljskog vicekralja, kojega je zamolio da drži u pripravnosti “nešto ljudi, brodova i ostalog.” Da namjena ovih trupa nije bila humanitarna, otkriva pismo koje je de Teves nekoliko dana kasnije, 30. travnja, iz Venecije poslao na španjolski dvor. Naglasivši da je stradali Dubrovnik “pod zaštitom Njegova veličanstva,” ambasador piše da je obavijestio napuljskog vicekralja da pripremi sve potrebno kako bi spriječio Veneciju da svoje trupe postavi u taj grad “koji toliko želi, a s izlikom da ga ne osvoje Turci.”⁴⁷ Nema dvojbe da de Teves ovdje ponavlja dubrovačke riječi i strahove. U njegovom pismu posebno je zanimljiva iskrivljena geopolitička perspektiva koja, čini se, odražava trenutne prioritete dubrovačkih predstavnika u Mlecima. Naime, kao razlog za stavljanje u pripravnost napuljskog vicekralja, španjolski ambasador spominje samo pretenzije Mletaka - o Osmanlijama nema ni riječi.⁴⁸

⁴⁶ *Ci uiene detto che da questo publico sia stato da'ordine al S. Proveditor Generale di Dalmatia d'unire insieme tutt'i legni, che si trouano ne Porti di quella Prouincia, e portarsi à uedere tutt'i luoghi che sono stati dal terremoto daneggiati. I fini di quest'ordine saranno facili à penetrare da gli intendenti. Il sudetto S. Proved.r Generale dourà pigliar seco li militie Morlache (Isprave i akti, 17. st, sv. 61, br. 2039/5). Ovaj *avviso* Samardžić nije objavio.*

⁴⁷ *...quenta por menor al Virrey de Nápoles para que disponga lo que él más conbiniese al servicio de V. Majestad, por no dudar de que no se descuydará esta República [Venecija] en introducir sus armas en aquella plaza que la ha deseado tanto con el pretesto de que no la ocupe el turco, aunque tengo noticia que los pocos nobles que han quedado an introducido dos mil hombres de la misma provincia...* Dostupno na: http://emidius.mi.ingv.it/RHISE/i_6del/i_6del.html (pristupljeno 4. ožujka 2013). Arhivska signatura je: *Sección de Estado. Legajo 3562 (Correspondencia de Venecia, años 1667-68)*, pieza 38, folio 2, Archivo General de Simancas.

⁴⁸ Za španjolsku pomoć Dubrovniku, vidi: S. Krasić, *Stjepan Gradić*: 168-169.

Sličan strah od Venecije vidljiv je u postupcima Stjepana Gradija, tada još neslužbenog predstavnika Republike u Rimu. Kao i Bassegli i Gozze, Gradi je također doznao za katastrofu mnogo prije nego što je do njega došlo gore spomenuto pismo dubrovačke vlade od 10. travnja.⁴⁹ Iako bez upute, Gradi je djelovao posve u njenome duhu: uz obavještanja rimskih velikodostojnika o katastrofi, prva stvar koju je poduzeo bila je diplomatska akcija usmjerena na sprečavanje mletačkih nasilja spram Dubrovnika. Gradi je molio kardinala Barberinija, zaštitnika Republike na papinskom dvoru, da razgovara s mletačkim predstavnicima i osigura “da bi se ona gospoda prema nama ponašala dobro i bez nametanja svojih interesa (*disinteressamente*).” Nakon što mu je prenio da je svim predstavnicima Prejasne Republike naređeno da pomognu Dubrovniku, Barberini je Gradiju predložio da i osobno razgovara s mletačkim ambasadorom. Otišavši na taj sastanak kao privatna osoba, bez službene akreditacije i upute, Gradi je stekao dojam da Mlečani zaista nemaju loših namjera prema Dubrovniku, nego su samo zabrinuti da Grad ne padne u ruke Osmanlija. Stoga je svim silama uvjeravao mletačkog ambasadora da Osmanlijama ne pada na pamet osvajanje Dubrovnika, jer ne samo da ne pokazuju nikakve loše namjere, nego nemaju ni novaca za njegovu obnovu, a u krajnoj liniji, Dubrovčani su se spremni obraniti. Iako je sa sunarodnjacima dijelio strah od Venecije, čini se da je Gradi bio manje sklon tradicionalnoj dubrovačkoj sumnjičavosti, gotovo paranoji, spram Prejasne Republike.⁵⁰ Štoviše, njegove procjene često su graničile s naivnošću; tako je u prvim tjednima poslije potresa, dok je providur poput predatora kružio oko razrušenog Dubrovnika, uporno odbijao povjerovati da su mletačke namjere išta drugo doli humanitarne.

Pogled s laguna: mletačka strategija prema Dubrovniku i javljanje ideje o uniji

Te su namjere, doduše, često bile posve drugačije, odnosno kompleksnije od strepnji većine Dubrovčana. Vijesti o potresu došle su do venecijanskih vlasti

⁴⁹ Pismo od 7. svibnja u kojem Gradi opisuje svoje prve akcije objavljeno je u sljedećim zbornicima: *Dubrovačka akta i povelje*, 3/2, prir. Jovan Radonić. Beograd: SKA, 1939: 716-718; *Abatis Stephani Gradii Ragusini ad Consilium Rogatorum rei publicae Ragusinae epistolae scriptae (Ab anno 1667. usque ad mortem Gradii) / Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike Dubrovačke: od godine 1667. do 1683.*, prir. Đuro Körbler. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 37. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1915: 107-110.

⁵⁰ Za sliku Venecije u dubrovačkoj tradiciji vidi: Lovro Kunčević, »Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 50 (2012): 10-25.

oko 22. travnja, kada se sastao Senat i izdao uputu generalnom providuru.⁵¹ U tom opsežnom dokumentu detaljno obavještava Cornara o pojačanjima u trupama, materijalu i novcu, koja će biti poslana u Dalmaciju i hvali njegovo dosadašnje postupanje. Iz teksta je kristalno jasno da je isključivi prioritet mletačkog Senata osiguravanje obrane venecijanskih posjeda u Boki stradalih u potresu. U ovom vrlo detaljnom dokumentu, koji je jasno propisivao djelovanje generalnog providura, posebno je zanimljiva sljedeća činjenica - nema ni jedne jedine riječi o Dubrovniku.

No, iako nije bio prva briga mletačkih senatora, Dubrovnik je sigurno bio na visokom drugom mjestu. Već nakon nekoliko dana, na sjednici od 27. travnja, Senat se okrenuo dubrovačkom pitanju, napisavši opsežnu uputu providuru, najvjerojatnije potaknut njegovim opisom žalosnog stanja Grada u spomenutom pismu od 18. travnja.⁵² Izgleda da su se u Senatu vodile ozbiljne polemike oko politike prema Dubrovniku, jer je uputa, kad je već bila napisana, promijenjena u jednom ključnom pogledu. Isprva su senatori odabrali oprezan pristup: Cornaru je naređeno da Dubrovčanima izrazi najdublje žaljenje zbog nesreće i obeća svaku moguću pomoć, pokušavši ublažiti njihovu sumnjičavost (*gelosie*). Izgleda da je ovo bilo mišljeno iskreno, jer je potom Senat zaista naredio da Cornaro i ostali dužnosnici u Dalmaciji pomognu Dubrovčanima, doduše, bez da time oštete interese one "provincije."⁵³ Naravno, ovdje se nije radilo o altruizmu, nego vrlo konkretnom interesu Prejasne Republike, što jasno otkriva nastavak teksta. Cornaro je od Dubrovčana trebao tražiti čvrsta jamstva da se neće predati Osmanlijama, i to je morao biti njegov najvažniji cilj, jer se tu "ne radi o dubrovačkom interesu, već interesu čitavog kršćanstva."⁵⁴ Drugim riječima, mletačke vlasti toliko su se bojale mogućnosti da Dubrovnik padne u osmanske ruke, da su bile zaista spremne pomoći stradalome Gradu.

Ipak, iskušenje je očito bilo preveliko. Naime, ova uputa je promijenjena već istoga dana. Razlozi nisu posve jasni, no možda je slika rasula u Dubrovniku,

⁵¹ *Senato Rettori*, R-42, (1667. Feb. - 1668. Mar.), f. 105r-108r.

⁵² *Senato Rettori*, R-42 (1667. Feb. - 1668. Mar.), f. 112r-114r.

⁵³ *Senato Rettori*, R-42 (1667. Feb. - 1668. Mar.), f. 113v. Ovo također potvrđuje izvještaj francuskog konzula u Mlecima, koji je 30. travnja dvoru pisao da je mletački Senat odlučio pomoći Dubrovniku kako ne bi pao u ruke Turaka (*Dubrovačka akta i povelje*, 3/2: 707).

⁵⁴ Formulacija u dokumentu je nešto nepreciznija, no smisao je jasan: *...i quali* [Dubrovčani] *anzi volemo, si confermino da voi nella costanza dimostrata ad tenersi alieni in ogni modo da Turchi, e cio dovendo essere sopra tutte le cose a cuore alla vostra somma prudenza e vigilanza, siamo sicuri, che con proprij ufficij e conginture saprete ben ponderarlo, e far conoscere, che in questo geloso punto consiste l'interesse loro non, ma della Christianità tutta.* Vidi: *Senato Rettori*, R-42 (1667. Feb.-1668. Mar.), f. 114r.

koju je u svome pismu prenio Cornaro, pokolebala senatore. U svakom slučaju, iz teksta je izbačen dio o pomaganju Dubrovčanima i zamijenjen novim uputstvima. Na njihovu početku senatori su pohvalili Cornara što je za prvog posjeta Gradu sredinom travnja učinio sve da rasprši dubrovačku sumnjičavost. Potom su izrazili zadovoljstvo spremnošću Dubrovčana da očuvaju svoju nezavisnost od Osmanlija. A onda je uslijedio zaista nov dio, onaj u vezi kojeg su se predomislili:

“Ako bi [Dubrovčani] zbog novog stanja njihove vladavine i nesreća - s kojima suosjećamo i za koje trebate mnogim riječima izraziti naše duboko žaljenje - ponovno osjetili sklonost prema onom dobru koje mogu dobiti od Republike, pobrinite se da im svim raspoloživim sredstvima spretno date do znanja da će Senat biti spreman izaći im u susret [*corisponderli*] u skladu s njihovim željama i zaslugama, na isti način na koji se činilo s drugim narodima, gradovima i pojedinim osobama koji uživaju pod sretnim pokroviteljstvom [*auspicij*] ove Republike. [Sve to trebate činiti] nastojeći doznati pregovaraju li s drugima o istome, svjesni koliko je važan onaj predio, ono mjesto, i važne posljedice ovog posla koji se tiče čitavog kršćanstva.”⁵⁵

Iako potvrđuje dubrovačke sumnje u mletačke pretenzije, u ovoj uputi ipak postoje jasne ograde. Providuru nije naređeno da vojno osvoji Dubrovnik, nego samo da dogovorno primi Grad pod mletačku vlast. Štoviše, čini se da Cornaro nije trebao biti taj koji prvi predlaže predaju, nego je tek trebao ohrabriti Dubrovčane ako bi sami “osjetili sklonost k onom dobru koje mogu primiti od Republike.” Drugim riječima, a to će biti lajtmotiv providurovih pokušaja idućih nekoliko tjedana, Venecija se silno trudila potaknuti Dubrovčane da se *svojevoljno* daju pod njenu vlast.

Drugi zanimljiv detalj u tekstu je napomena da Cornaro mora pokušati saznati pregovaraju li Dubrovčani s drugima o predaji Grada. Nema sumnje, ovdje se ponovno otkriva osnovni mletački strah da će demoralizirani Dubrovčani svoj grad predati Osmanlijama. No, senatori su možda strepili od još jedne

⁵⁵ Ovo je slobodniji prijevod kićenih baroknih konstrukcija: *Così quando per la novità del governo, e degl' accidenti da Noi compatiti per li quali gl' esprimerete con concetti abbondanti il pubblico vivo dispiacere, risentissero stimoli di quel bene, che possono ricever della Republica; procurerete con li mezzi, che per vostra prudenza [112v] riconoscerete aggiustati; destramente insinuarli, che a misura delle loro dispositioni, e meriti sarà pronto il Senato con li modi proprij corisponderli, come si e praticato con altri Popoli, e Città anco con particolari persone, che godono de felici auspicij della medesima Republica. Avertendo di penetrare se tenessero pratiche con altri allo stesso fine, conoscendo voi quanto rillevi quella parte, quel sito, e le conseguenze dell' affare, che concerne tutta la Christianità... Senato Rettori, R-42 (1667. Feb. - 1668. Mar.), f. 112r-v.*

moгуćnosti, a to je predaja Dubrovnika njegovoj staroj zaštitnici Španjolskoj. Time bi se ostvarila geopolitička noćna mora Venecije, jer bi ulaz u Jadran - njen "zaljev" - s obje strane kontrolirala i zatvorila druga sila. Atmosferu duboke neizvjesnosti u kojoj je mletački Senat vijećao, karakterističnu za prve tjedne nakon potresa, dobro ilustrira pismo koje je francuski poslanik u Veneciji početkom svibnja poslao na svoj dvor. Pišući da Senat tih dana mnogo raspravlja o Dubrovniku naglasio je da je to zato što je "ono malo plemića tog grada koji su ostali u životu podijeljeno: neki žele održati svoju neovisnost, drugi predati se Turcima, neki Španjolcima, a neki pak Republici [Veneciji]; čekamo da vidimo ishod..."⁵⁶ Drugim riječima, gotovo ništa se nije znalo, a kolale su najnevjerojatnije i posve proturječne glasine. Upravo to je bio horizont svih aktera na Jadranu, i velikih i malih, u dramatično proljeće 1667.

Među tim glasinama uskoro se pojavila jedna koja će se pokazati iznimno trajnom i proširenom, te isprovocirati snažne reakcije suvremenika. Njen prvi trag nalazi se u pismu koje su dubrovački predstavnici Marko Bassegli i Luka Gozze napisali vladi 30. travnja iz Venecije. Prepričavajući nedavno zasjedanje mletačkog Senata - možda upravo ono od 27. travnja spomenuto gore - diplomati su napomenuli da je odlučeno da se Dubrovniku pruži svaka pomoć. A potom je navodno "Jacomo Donà, senator ogromnog ugleda," predložio da bi Venecija, kako bi dokazala svoje najbolje namjere, trebala "poraditi na uniji ove dvije republike, agregirajući svu onu [dubrovačku] gospodu u cjelinu ovog [mletačkog] plemstva, na vladavinu i s jednom i s drugom republikom." O tome se dugo razgovaralo, no s obzirom da se radilo o "delikatnom pitanju," daljnja rasprava odgođena je za kasnije.⁵⁷ Zaintrigirani ovim neočekivanim prijedlogom da se spoje dvije jadranske republike i čitavo dubrovačko plemstvo primi u mletačko, Bassegli i Gozze raspitali su se o toj ideji kod više venecijanskih plemića, koji su se svi pokazali "iznimno sklonima" (*inclinatissimi*). Čak su se upuštali u razmatranja kako to najbolje ostvariti. Neki mlađi plemići smatrali su da bi Dubrovčani trebali započeti čitavu stvar obavijestivši jednog od *savija*, visokih mletačkih dužnosnika, da su zainteresirani, dok su drugi mislili da bi stvar trebalo započeti i s jedne i s druge strane. Konačno i najzanimljivije, neki

⁵⁶ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 42.

⁵⁷ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 83. U verziji dokumenta koju je objavio Samardžić stoji, prilično zbudjujuće, "Jacomo Bona", kao da se radi o plemiću iz poznate dubrovačke obitelji. No u izvorniku se jasno vidi da je riječ o pripadniku ugledne venecijanske obitelji Donà.

plemići su Marku Bassegliju i Luki Gozze rekli da je generalnom providuru već naređeno da pokuša ispitati stav dubrovačke vlade o tom pitanju.⁵⁸

Drugi providurov posjet

Teško je reći je li providur zaista bio ovlašten da Dubrovčanima ponudi uniju - u službenim dokumentima to se ne spominje - no sigurno je da se Cornaro početkom svibnja ponovno uputio prema Gradu. Već 2. svibnja pisao je Senatu iz Kotora da uskoro planira krenuti prema Korčuli "kako bih prolazeći kraj onog grada iznova dao priliku njegovim vladarima da mi izlože svoje molbe i kako bih pokušao, ako bude moguće, dokučiti njihove misli i planove, a s ciljem da držim ono područje na oku, sve dok mi ne stignu upute..."⁵⁹ Te upute, odnosno spomenuto pismo Senata od 27. travnja, stigle su uskoro, 7. svibnja. Stoga je providur, došavši do Dubrovnika, mogao započeti pregovore s jasnim zadatkom - da razrušeni grad navede na predaju.⁶⁰

Mnogi detalji sastanka koji je uslijedio su nejasni. Iako se o njemu govori u nekoliko dokumenata, nije poznato tko su bili dubrovački izaslanici, dok se o mjestu i vremenu sastanka može samo nagađati. Najvjerojatnije se održao negdje 7. ili 8. svibnja na Cornarovoj galiji.⁶¹ Ipak, ono najvažnije jest jasno: iz

⁵⁸ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 83.

⁵⁹ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 84. Objavljeno i u: Š. Ljubić, »Poslanice dubrovačke«: 47-48.

⁶⁰ U svom pismu Senatu od 9. svibnja Cornaro piše da je 7. svibnja, dakle otprilike u trenutku kada je stigao do Dubrovnika, primio njihovu uputu od 27. travnja (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 91).

⁶¹ Ponešto o ovom sastanku može se saznati iz nekoliko vrlo različitih dokumenata: detaljnog Cornarova izvještaja mletačkoj vladi od 9. svibnja, kratke vijesti u povijesti kandijskog rata Šibenčanina Franje Difnika, nekoliko stihova iz *Dubrovnika ponovljenog* Jaketa Palmotića i kratkih napomena u jednom memorandumu Stjepana Gradija (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 91-93; Franjo Difnik, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*: 284-285; Jaketa Palmotiće, *Dubrovnik ponovljen i Didone*. Dubrovnik: D. Pretner, 1874-1878: 89-91. Gradijev memorandum nalazi se u: *Isprave i akti*, 17. st., sv. 8, nakon br. 900, f. 145v). Jedini prvorazredan, iako tendenciozan, izvor je Cornarov izvještaj, dok svi ostali autori (osim Gradija) vjerojatno čine istu stvar: nekoliko susreta providura i dubrovačkih izaslanika spajaju u jedan, zbog čega je teško provjeriti i datirati pojedine detalje iz njihovih opisa. No i sam Cornaro je umnogome nejasan - npr. ne kaže točno kada, ni gdje, a čak ni s kime je razgovarao. Ipak, čini se vjerojatnim da je, kao i prvi put, providur primio dubrovačke izaslanike na svojoj galiji (što je i inače bila diplomatska praksa). Sastanak se održao negdje 7. ili, vjerojatnije, 8. svibnja, jer Cornaro spominje u pismu da je 7. svibnja još bio na putu za Dubrovnik, a već je 9. svibnja pisao mletačkoj vladi iz Kotora. O ovom sastanku, isključivo na temelju Cornarova izvještaja, vidi: G. Novak, »Dubrovački potres 1667. i Mletci.«: 20-22.

opsežnog Cornarova izvještaja mletačkoj vladi, datirana 9. svibnjem, može se prilično precizno rekonstruirati sam tijek razgovora. Odmah otkrivajući svoj osnovni cilj, Cornaro na početku izvještaja gotovo citira ključni dio spomenute senatske upute, pišući o mogućnosti da “[Dubrovčani] zbog novog stanja njihove vladavine i nesreća iznova osjete sklonost onom dobru koje mogu dobiti od Republike te mi izraze javne osjećaje i nakane.” Napominje da je svim snagama pristupio “poslu od tolike važnosti” i “žustro težio k tome da tako velika prilika dovede do ostvarenja dobitka koji bi u svakom pogledu bio ogroman.”⁶²

No, čini se da je providura dočekala klasična dubrovačka retorika prepuna poniznih fraza i izjava odanosti, ali bez preuzimanja ikakvih obaveza. Pomalo frustriran, Cornaro je pisao da Dubrovčani stalno izjavljuju odanost i poštovanje spram mletačke gospode, gorljivo moleći za pomoć, ali “kad sam ih više puta pozvao da kažu što točno žele od istih, spreman i sklon da im to pružim bez odlaganja, oni su spominjali samo ono povezano sa potrebama i olakšavanjem njihove obnove, uvijek dodajući [da to treba učiniti] bez da se potiče sumnjičavost ili zabrinutost njihovih susjeda Turaka.”⁶³ Shvativši da tendenciozno nuđenje pomoći ne daje rezultate, Cornaro je, izgleda, otvoreno ponudio priznanje venecijanske vlasti. Ipak, tu je Senatu morao prijaviti još goru vijest, jer su mu Dubrovčani jasno “dali do znanja svoju namjeru da ne napuste, dokle god mogu, onu slobodu koju, iako u ograničenom stanju, uživaju.” Naravno, i ovo odbijanje bilo je formulirano veoma pristojno, jer Cornaro navodi argumente kojima su Dubrovčani opravdavali tu odluku. Pozivali su se na neoštećene fortifikacije, tvrdili da su uspjeli spasiti mnogo novca, napominjali da će uskoro stići kršćanska pomoć, a da su s Osmanlijama u dobrim odnosima - sve u svemu, svim su se silama trudili uvjeriti providura da je njihova situacija bolja no što se čini.⁶⁴ Da se o priznanju mletačkog suvereniteta razgovaralo prilično konkretno, potvrđuje činjenica da Cornaro također spominje razloge koje su mu Dubrovčani naveli protiv toga. U osnovi, radilo se o strahu od osmanske odmazde. Dubrovčani su se bojali da će njihovi posjedi u Konavlima i Primorju biti osvojeni i strahovali da će Osmanlije zaplijeniti ogromne iznose novca koje su dubrovački trgovci uložili u razne poslove u Carstvu. Ta dva razloga, piše Cornaro, služe im “kao velika izlika što ne mogu donijeti drugačiju odluku (*sic!*), nego se

⁶² R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 91.

⁶³ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 92.

⁶⁴ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 92.

trebaju svim silama truditi oko svog održanja.”⁶⁵ No, dok su Dubrovčani koristili opasnost od Osmanlija kao izliku da ne priznaju Veneciju, Cornaro ju je shvaćao na posve suprotan način. Plašeći ih nepredvidivim ponašanjem Osmanlija, a osobito bosanskog paše koji se s vojskom kretao u blizini Grada, providur je tvrdio da Dubrovniku sigurnost može jamčiti samo mletačka zaštita. Ipak, ni ovo nije imalo efekta. Dubrovački poslanici su, vjerojatno blefirajući, uvjeravali providura da su tako dobro uredili odnose s tim “barbarima” da se njih trebaju bojati manje nego bilo koga drugog.⁶⁶

Iz nastavka Cornarova pisma čini se da su Dubrovčani stvar ipak ostavili donekle otvorenom. Providur piše da tih dana od Porte očekuju rješenje dvaju silno važnih pitanja: odluku o njihovoj sposobnosti da plaćaju tribut i odluku o skeli. Zatim poentira da je skela “najvažnije od svih pitanja” i da, ako bi se našlo načina da ju se otme, Dubrovčani više ne bi bili u stanju plaćati tribut te bi “razmišljali o drugačijoj odluci, na koju bi ih samo nužda mogla natjerati.” Daljnji providurov komentar kao da ukazuje na to da dubrovačko odbijanje mletačkog suvereniteta nije bilo posve jednoznačno: “i sami otvoreno kažu da bez ove dvije stvari [smanjenja/ukidanja tributa i očuvanja monopolističke skele] ne bi bili mogući ni obnova ni opstanak; a u svakom slučaju, kad bi morali birati stranu, uvijek bi se prvo obratili Vašoj Prejasnosti.” Naravno, ovo nije pretjerano jasno obećanje, a nije sigurno ni da su to providuru rekli upravo izaslanici, a ne neki drugi Dubrovčani u manje službenom kontekstu. Ipak, čini se kao da je i sama dubrovačka vlada providuru ostavila tračak nade. Nakon što je napomenuo da zbog svega ovoga Venecija treba Dubrovnik držati na oku, a posebno paziti na nevolje koje ga mogu zadesiti - jasna aluzija da bi se dubrovački odgovor još mogao promijeniti - Cornaro dodaje nešto veoma zanimljivo. Navodno su ga sami Dubrovčani molili da, dok ne dobiju osmanski odgovor u vezi skele i tributa, ostane u blizini “da mi sami mogu javiti s onim za što će na kraju morati odlučiti.” To bi moglo značiti da su Dubrovčani, iako su se pretvarali da ih Osmanlije na zabrinjavaju, ipak strepili od turskih nasilja i da su kao zadnju opciju ostavljali mogućnost da se na neki, nažalost neodređen, način oslone na zaštitu Venecije.

Cornarov izvještaj u osnovnim se crtama podudara s opisom sastanka Dubrovčana i providura koji u svom epu *Dubrovnik ponovljen* donosi pjesnik i

⁶⁵ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 92.

⁶⁶ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 92.

diplomat Jaketa Palmotić.⁶⁷ Palmotić također piše da su neimenovani poslanici providuru izjavili da ne misle predati Grad i da će svoju neovisnost čuvati “smrt dokli ih svieh ne skrati.” Rasršeni providur navodno je prijeto poslanicima i izgovorio “u sržbi hitnju mnogu,” a njegova glavna argumentacija bila je upravo ona koja se neprekidno ponavlja u mletačkim dokumentima. Cornaro je insistirao da se oslabljeni Dubrovnik ne može sam obraniti od Osmanlija i da on mora ostaviti mletačku posadu, “ne hoteći grad ovaki / da u turskoj ruci ostane, / i da otle car opaki / plieni i smeta sve kršćane.”⁶⁸ Uslijedio je dugi razgovor u kojemu su dubrovački izaslanici svim silama uvjeravali providura da će do posljednje kapi krvi braniti Grad od eventualnog osmanskog napada. Nakon “mnogih riječi” uspjeli su uvjeriti Cornara koji im je, pošto što su mu se zakleli u ozbiljnost svojih namjera, ponudio svaku pomoć. Po Palmotiću, razgovor je završio u gotovo srdačnom tonu, dogovorom koji se jasno podudara s onim što Cornaro piše: “tad zaedno utvrdiše / da ggenero za dan koji / s korabljam se još ne diže, / neg’li u Gružu da postoji. / Dokli vide paše od Bosne / kud će obratit, k kojoj strani, / i ke misli ne milosne / u oholom srcu hrani.”⁶⁹

I treći izvještaj o ovom dramatičnom sastanku - onaj šibenskog povjesničara Franje Difnika u njegovoj *Povijesti kandijskog rata* - ugrubo se podudara sa svim navedenim. Ipak, kod dobro informiranog Difnika pojavljuje se još jedan zanimljiv detalj. On piše da je Cornaro Dubrovčanima “predložio da se podvrgnu

⁶⁷ J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen i Didone*: 89-91. Teško je precizno datirati događaj koji Palmotić prepričava, odnosno točno odrediti radi li se o Cornarovoj posjeti 7-9. svibnja ili onoj od 17-19. svibnja. Naime, većina konkretnih podataka koje Palmotić daje pokazuju se nekorisnima za preciznu dataciju. Tako spominje da su istovremeno izabrani poslanici na Portu (on i Nikolica Bona), poslanik kod bosanskog paše, “vriedni Kuničić“ (tj. Marin Gozze), i dva neimenovana poslanika kod generalnog providura. To sigurno nije bio slučaj, jer su Palmotić i Bona izabrani tek u srpnju 1667, što je prekasno za ovaj razgovor s providurom (R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 340-341). Što se Marina Gozze tiče, problem je sličan: njemu je uputa izdana 2. lipnja 1667, dakle, opet prekasno (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 116-118). Jedini podatak koji kronološki ima smisla jest što Palmotić piše da su Dubrovčani tijekom tog vijećanja bili u panici zbog glasina da se bosanski paša s vojskom spušta na Dubrovnik. To pogoduje datiranju ovog susreta negdje u svibanj 1667, jer su tada kružile slične glasine. Svejedno, to ne rješava glavnu dilemu opisuje li Palmotić prvi ili drugi sastanak, jer su se oba dogodila u istome mjesecu. Čini se najvjerojatnijim da Palmotić spaja u jedan događaj više sastanaka s providurom, iako je većina detalja - što se vidi iz podudarnosti s Cornarovim izvještajem - vezana uz sastanak od 7-9. svibnja.

⁶⁸ J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen*: 89.

⁶⁹ J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen*: 90-91. Doduše, po Palmotiću su molili providura da ostane blizu, jer ih je bilo strah bosanskoga paše, a po Cornaru su ga molili da bude blizu dok ne saznaju što će Porta odgovoriti o ukidanju harača i skeli. No u osnovi se radi o istoj stvari, tj. o strahu od Osmanlija zbog kojega su Dubrovčani ipak koketirali s Mlečanima. Palmotić na još nekoliko mjesta ponavlja da su Dubrovčani molili Mlečane da ne odlaze iz Gruža dok se ne raščisti situacija s Turcima (J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen*: 143-144, 391; manje jasno na str. 138).

gospodstvu Mletačke Republike”, no odmah dodaje, “nudeći svim plemićima položaj i časti mletačkog plemstva.” Štoviše, Difnik jasno spominje da je ta ponuda učinjena “po nalogu Senata.” I po Difniku, Dubrovčani su to nedvosmisleno odbili, a potom spletkama udaljili providura od Grada, sumnjičavi prema njegovim namjerama.⁷⁰ Da je Cornaro nudio više od pukog priznanja mletačkog suvereniteta potvrđuje i Stjepan Gradi, koji u svom memorandumu papi Klementu IX. iz lipnja 1667. piše da je providur: “uvelike prekoračio upute koje je primio od svog suverena tražeći od one [dubrovačke] vlasti da dopusti uvesti mletačku posadu i da se formalno podvrgne Prejasnoj Republici, spominjući namjeru da oni plemići budu pridodani mletačkom plemstvu, no naišao je na čvrsto i jasno odbijanje.”⁷¹

Treba primijetiti da, za razliku od Difnika, Gradi naglašava da Cornaro nije imao ovlaštenje Senata da dubrovačkom plemstvu ponudi agregaciju, što potvrđuju i službeni dokumenti, u kojima se tako nešto ne spominje. Konačno, donekle sličnu vijest u svom opisu potresa donosi i nesuđeni nizozemski konzul u Smirni, Jacob van Dam. Na povratku u Nizozemsku van Dam je u Veneciji početkom svibnja čuo da je providur Dubrovčanima ponudio da priznaju mletačku vlast, što su oni navodno prihvatili (*sic!*) pod uvjetom da sva vlastela bude primljena u mletačko plemstvo. S obzirom da je van Dam iz Venecije otišao već 4. svibnja, dakle prije Cornarova sastanka s Dubrovčanima, ne treba pridavati veliku važnost ovoj iznenađujućoj vijesti. Ona je samo još jedan simptomatični primjer spekulacija koje su neposredno nakon potresa kolale o Dubrovniku i Mlecima.⁷²

Sve u svemu, ono što je sigurno u vezi providurova posjeta početkom svibnja jest da je Cornaro otvoreno pozvao Dubrovčane da priznaju mletačku vlast, što su oni uljudno, ali odlučno odbili. Unatoč tome, čini se da su molili providura da se ne udaljava od Grada, očito spremni osloniti se na vojnu pomoć Venecije, pa možda i priznati njenu vlast, ako se obistini najgori scenarij osmanskog napada. Nije jasno je li Cornaro Dubrovčanima nudio i uključivanje u redove mletačkog patricijata,

⁷⁰ F. Difnik, *Povijest Kandijskog rata*: 284-285. Difnikov izvještaj na određen način potvrđuje i već spomenuta glasina koju su potkraj travnja dubrovačkoj vladi prenijeli njeni poslanici iz Venecije, pišući da je providuru navodno naredeno da ispita stav Dubrovčana po pitanju nije dvaju republikâ i njihovih patricijatâ (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 83).

⁷¹ ...s' auanzò di molto una uolta sopra le commissioni hauute dal Prencipe hauendo pressatamente ricercato quel publico che lasciasse introdur presidio veneto e si soggettasse formalmente la Rep.ca a S. Ser.tà dando intentione che quei nobili sarebbono aggregati alla nobiltà Veneta ma ne ha riportato costante e precisa negativa (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 8, nakon br 900, f. 145v). Za kontekst vidjeti: S. Krsić, *Stjepan Gradić*: 118-119.

⁷² R. C. Hol, Margot Kooten i Jacob van Dam, *The Ragusa-disaster of 1667: A Dutch Eye-witnessaccount of the Earthquake and Tsunami in Ragusa in April 1667*. Den Haag: Nationaal Archief, 2009: 25. Na pomoći s nizozemskim tekstom najsrdačnije zahvaljujemo Nelli Lonza.

kako navode neki dokumenti. Vjerojatno jest - budući da se ta ponuda spominje u više različitih izvora - no nemoguće je reći točno za koji od svoja dva posjeta u svibnju: onog od 7-9, onog kasnijeg od 17-19, ili čak oba. Konačno, nije jasno je li Cornaro imao službena ovlaštenja da dubrovačkom plemstvu ponudi agregaciju. Senatska uputa koja mu je izdana 27. travnja kao da govori protiv toga. U njoj se spominje da Venecija može primiti Dubrovnik pod svoju vlast "na isti način (*sic!*) na koji se činilo s drugim narodima, gradovima i pojedinim osobama," ali nije isključeno da je providur kasnije dobio neki drugi dokument ili čak usmenu uputu. U krajnjoj liniji, moguće je, kao što piše Gradi, da je Cornaro postupao na svoju ruku, nadajući se da će suglasnost Senata dobiti kasnije, ili čak planirajući izigrati dubrovačke plemiće nakon što puste mletačku posadu u Grad.

Promletački sentiment i u Dubrovniku

Iako svi izvori, osim nepouzdanog van Dama, govore o dubrovačkom odbijanju mletačkog suvereniteta, to odbijanje nije bilo tako jednoznačno kao što se na prvu čini. Postoji niz indicija da su mletačke ponude itekako zainteresirale neke od dubrovačkih plemića, čak ih pretvorile u gorljive zagovornike Prejasne Republike. Već je spomenut izvještaj francuskog poslanika u Mlecima koji je upravo početkom svibnja pisao svojoj vladi da je dubrovačko plemstvo podijeljeno i da neki žele zadržati neovisnost, neki se predati Španjolcima, a neki pak Veneciji.⁷³ Da ovo nisu bile tek neutemeljene glasine potvrđuje i mnogo pouzdaniji svjedok, Jaketa Palmotić, koji, unatoč svom vatrenom domoljublju, u epu *Dubrovnik ponovljen* priznaje sličnu stvar. Palmotić opisuje dramatično vijećanje vlastele u Revelinu upravo u vrijeme kad "gjentero dogje k njima... da za dužda grad uzima," a istovremeno su stigle i vijesti o turskim prijetnjama i zahtjevima za "odštetom" od 300 vreća dukata. Uхваćeni između "lava" i "zmaja," neki vijećnici su predlagali da se vojno suprotstavi neprijateljima, drugi su htjeli da se pobjegne u Italiju i tamo osnuje novi grad, a treći sugerirali da se "Mlecim grad podloži, / ki kršćanske jesu vjere."⁷⁴

⁷³ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 42.

⁷⁴ J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen*: 82-83. Kronološki je nemoguće da su Dubrovčani čuli za turske zahtjeve za 300 vreća dukata istovremeno dok su pregovarali s providurom, jer je Kara-Mustafa taj zahtjev postavio mnogo kasnije. No, ovaj Palmotićev opis ionako je prije slika općeg stanja u prvim tjednima poslije potresa, nego precizna referenca na konkretan događaj. Treba imati na umu da Palmotić ne samo da je bio svjedok tih događaja, nego je i pisao za dubrovačku publiku, tj. za ljude koji su u njima sudjelovali, zbog čega ovu vijest treba uzeti ozbiljno. Naravno, ograđujući se od te ideje, Palmotić piše da je onaj koji je predložio predaju Mlecima bio *pun pri-pasti van svake mjere* (J. Palmotić, *Dubrovnik ponovljen*: 83).

Ipak, najjasniji dokaz entuzijazma s kojim su neki plemići prihvatili ideju o priznanju mletačke vlasti nalazi se u opsežnoj korespondenciji Frana Bobalija. Jedna od najpoznatijih tragičnih figura potresa, poznat po dirljivim pismima u kojima opisuje gubitak skoro čitave obitelji i bijedan život poslije katastrofe, Bobali je također pisao o odnosima dviju jadranskih republika - i to gotovo opsesivno. Dopisnik mu je bio nećak Marco Bassegli, upravo onaj dubrovački poslanik u Mlecima koji je prvi vladi priopćio glasine o mogućoj "uniji" dviju republika. Basseglijeva pisma Bobaliju nažalost su izgubljena, no već se iz opsežnih i neobično iskrenih Bobalijevih pisama može rekonstruirati njihov vrlo zanimljiv dijalog.⁷⁵

Tako je 16. svibnja Bobali primio pismo u kojem mu je Bassegli očito priopćavao slične stvari kao i u gore spomenutom pismu vladi od 30. travnja: da se u venecijanskom Senatu raspravljalo o uniji s Dubrovnikom i mogućem priključivanju sve vlastele mletačkom patricijatu, te da su mnogi plemići u Veneciji skloni tome planu.⁷⁶ Kao što se vidi iz odgovora, Bobali je bio oduševljen tom idejom, pišući da "onu prejasnu gospodu" šalje ni manje ni više nego sam Gospod Bog. Ipak, odmah je upozorio da Osmanlije neće tolerirati da se Dubrovnik priključi njihovim neprijateljima, te da bi zbog te odluke Dubrovčani lako mogli ostati bez ičega. Stoga je predložio da se zasad s Mlecima napravi čvrst dogovor, a realizira tek kasnije, kad bude sklopljen mir između Venecije i Osmanlija. Bobali se potom okrenuo žalopjkama o nekompetentnosti privremene vlade, pišući da se čudi što "ona gospoda" ne zovu ljude poput njega, koji su stariji i već su bili na vlasti. Iz toga je zaključio da uopće ne raspravljaju o ovim važnim vijestima iz Venecije, a morali bi, jer su otvorili ovo Basseglijevo pismo i znaju za čitavu stvar.⁷⁷ Na

⁷⁵ Važna pisma Frana Bobalija Samarđžić je u svom, inače dragocjenom, zborniku objavio s ne pretjerano korisnom signaturom: "Državni arhiv u Dubrovniku" (R. Samarđžić, *Borba Dubrovnika za opstanak: passim*; npr. 52, 87, 152). Bobalijeva pisma nalaze se pod signaturom *Arhiv Bassegli*, C 1/2, DAD.

⁷⁶ Dio koji slijedi izveden je iz Bobalijeva odgovora na to pismo, datirana 16. svibnja (R. Samarđžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 98-99). Inače, zanimljivo je da je Bassegli važne vijesti o mogućoj uniji s Venecijom prvo prenio Bobaliju, a tek potom dubrovačkoj vladi. Naime, u pismu od 30. travnja upućenom vladi Bassegli i Luka Gozze spominju da je Bassegli te vijesti već priopćio svome stricu (R. Samarđžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 83).

⁷⁷ U svom ranijem pismu Bassegliju, datiranom također 16. svibnja, Bobali spominje *quelli SS-ri dodici del governo m'aprono le lettere, senza più scrivermi una parola, che m'arabia, ma ho pacienza* (R. Samarđžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 96). Moguće je da je otvaranje pisama privatnih osoba od strane vlasti postalo praksom u ovom kriznom periodu. U tom pismu Bobali se također žali da je politički marginaliziran: *Ma a mio giudizio questo novo governo slo mi se vosse, a od mene malo conta cine, a ia magne od gnih*. To je djelomično bila posljedica toga što je većinu vremena provodio u Kobašu kraj Stona, dakle, izvan Grada.

kraju se ponovno vratio razmatranju ideje o ujedinjenju dviju republika i patricijata, spominjući da bi netko mogao prigovoriti da će Mlečani izigrati dogovor, na što bi on odgovorio “ali ih darscite sa carstiani ali ne.” Uostalom, naglašava Bobali, mletačkom patricijatu ne može škoditi dodatak od nekih stotinjak ljudi, jer “ona gospoda” u svoje redove sigurno ne bi htjela primiti “pučane i ostale” koje nova dubrovačka vlast želi agregirati, nego samo one “rođene kao plemići od davnine.”⁷⁸

Toj temi Bobali se vratio već u svom sljedećem pismu Bassegliju, napisanome 18. i 19. svibnja u Kobašu kraj Stona.⁷⁹ Na samom početku piše da je primio novo Basseglijevo pismo, koje su mu otvoreno iz Dubrovnika poslali njegovi vladari “a nisu mi priopćili ni napisali ništa drugo, zbog čega sumnjam da su nezadovoljni.” Očito ljut, Bobali se pita “koga vruga oni hoće,” naglašavajući da ne kaže da bi se s Venecijom trebalo dogovarati javno, nego potajno urediti sve spise i upisati vlastelu u zlatnu knjigu mletačkog patricijata. Ovdje Bobali zapravo ponavlja svoju procjenu iz prethodnog pisma Bassegliju: unija dviju republika i njihovih patricijata je sjajna stvar, ali je treba sklopiti tajno zbog straha od Osmanlija, a objaviti kasnije, u pogodnom trenutku. Izgleda da je Bobali s načelnih razmatranja prešao čak na konkretno lobiranje, jer piše da je proteklih dana na Pločama razgovarao s nekolicinom “najpovjerljivijih plemića” o svemu tome. Navodno im je govorio: “Bogme bi naiboglie bilo moliti GG. mletacku da nas prime sc gnima, a da oni s nami guuernaiu, però da je contenat nasc Gospar.” Nekima se ovo, piše Bobali, učinilo “herezom”, no drugi su pitali: “A bili [Mlečani] tieli?” Na to je on odgovarao da imaju jedinstvenu priliku koju treba ugrabiti odmah, jer nije sigurno hoće li se opet ukazati.

Treći providurov posjet

No, Bobali je uskoro promijenio svoj stav spram unije s Mlecima, a tome je uvelike pridonio Caterino Cornaro. Naime, providur je upravo u trenutku kad Bobali piše, 18. svibnja, ponovno posjetio Grad - ovaj put s novom, mnogo neugodnijom taktikom. Tijek događaja može se rekonstruirati na temelju dvaju prilično oprečnih svjedočanstava: tendencioznog Cornarova izvještaja Senatu

⁷⁸ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 98. Konačno treba spomenuti da je, sudeći po njegovu tonu, Bobali smatrao da se radi o službenoj ponudi Venecije (on doslovce piše *un'offerta stranissima*). Možda mu je Bassegli priopćio nešto više no dubrovačkoj vladi?

⁷⁹ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 101-102.

i dva uzrujana pisama koja je Bobali uputio Bassegliju. Iako nije bio sudionik događaja, pouzdaniji svjedok od njih dvojice je Bobali koji o svemu piše sa žaljenjem i indignacijom, bez očitog razloga da iskrivljuje. S druge strane, Cornarov izvještaj treba uzeti s velikom rezervom, jer je providur, kao što će postati jasno, itekako imao što skrivati.⁸⁰

Izgleda da je Cornaro 18. svibnja s tri galijske galije došao do Grada. I odmah je pokazao mnogo agresivniji pristup nego u prethodnim posjetima: pokušao je na sve načine s tim značajnim snagama ući u gradsku luku. Do Bobalija su došle dvije verzije priče o tome pod kojom izlikom je providur pokušao iskricati svoje trupe pred same kapije Grada, a time i van dometa većine dubrovačkih topova. Neki su govorili da se ispričavao nepovoljnim vjetrom, dok je u drugoj verziji tvrdio da želi istovariti beškot. U svakom slučaju, čini se da je bio veoma uporan i da je već tu došlo do tenzija.⁸¹ Kad je shvatio da Dubrovčani neće popustiti, providur je otplovio na svoje uobičajeno sidrište, Gruž. Dubrovčani su mu tamo, po ustaljenoj diplomatskoj praksi, poslali dvojicu poslanika, Luku Zamagna i Nikolicu Bona, dva izrazito ugledna vlastelina. Nakon oklijevanja - Bobali je isprva čuo da ih je odbio primiti - providur je ipak pristao razgovarati s njima.⁸² Sudeći po Cornarovu izvještaju, kojem se u ovom pogledu može vjerovati, uslijedio je razgovor, koji je sadržajno bio sličan prethodnom od 7. ili 8. svibnja. Providur je svim silama pokušavao uvjeriti Dubrovčane da njihov oslabljeni grad ne može opstati, prvenstveno zbog osmanske opasnosti, te da je najpametnije priznati vlast Venecije (ni u svom izvještaju, kao ni igdje drugdje u službenim dokumentima Cornaro ne spominje da je vlasteli nudio priključenje mletačkom patricijatu). S druge strane, Dubrovčani su uljudno odbijali sve providurove insinuacije, relativizirali osmansku opasnost i jasno davali do znanja da misle održati svoju neovisnost.⁸³

Dok Cornaro vjerojatno točno prenosi osnovni sadržaj razgovora, njegovu verziju treba dopuniti Bobalijevim pisanjem, po kojemu je providur bio mnogo manje pristojan. Navodno je poslanicima bijesno govorio da se Dubrovnik ne

⁸⁰ Cornarov izvještaj Senatu datiran je 22. svibnja u Splitu (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 108; G. Novak, *Mletački izvori*: 28-29). Bobali događaj opisuju u pismu od 19. svibnja i u idućem od 29. svibnja (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 102-103; 113-114). Cornaro je najvjerojatnije do Dubrovnika došao 18. svibnja, jer u pismu od 19. svibnja Bobali očito prepričava događaje prethodnog dana (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 102). Za rekonstrukciju ovog događaja vidi i: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio*: 138-139.

⁸¹ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 103.

⁸² R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 102, 113.

⁸³ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 105-108.

može održati, da će u njega smjestiti garnizon i insistirao da mu se predaju ključevi Grada. Kad mu je Nikolica Bona na poklon htio predati posudu i pehar, zlokobno je primijetio da su Dubrovčani od potresa “spasili lijepe stvari,” na što je Bona odgovorio “tek jednu posudu i jedan pehar.” Na kraju je, u još jednoj skandaloznoj diplomatskoj gesti, čak odbio primiti taj poklon.⁸⁴ Potom je sa sto naoružanih ljudi otišao do Pila - nije jasno s kojim ciljem ni što se tamo dogodilo - da bi se u Gruž vratio tek nakon što je pala noć.⁸⁵ No, ni nakon svega toga nije odustao, jer Bobali piše da je providur još nekoliko dana ostao u blizini Dubrovnika, neprekidno pokušavajući pridobiti grad pod izlikom “vi se ne možete oporaviti ni održati.”⁸⁶

Nema dvojbe, Cornaro je u ovoj posjeti nastupio agresivnije no ikada prije. Ipak, treba primijetiti da nije otišao do kraja - sve je ostalo samo na prijetnjama, iako na rubu oružanog sukoba. To ukazuje da nije imao uputu da na silu osvoji Grad, a prilično je izgledno da nije imao uputu čak ni za tako silovit nastup. Zaista, sudeći po uputi Senata od 27. travnja, Cornaro je trebao blagonaklono i prijateljski pregovarati s Dubrovčanima i pokušati ih nagovoriti da se svojevrijedno predaju Veneciji. Činjenica da providur u svom izvještaju uopće ne spominje trzavice - sve zvuči kao da je doplovio i mirno popričao s Dubrovčanima - također je ozbiljan pokazatelj da nije bio ovlašten da primijeni silu. Sam Bobali, zgrožen Cornarovim ponašanjem, piše da ne može vjerovati u ove vijesti jer su, sudeći po svemu što zna iz Basseglijevih pisama, “ovakva neprijateljstva potpuno u suprotnosti s odlukama one prejasne gospode.”⁸⁷ Na istom je tragu i dobro informirani Stjepan Gradi u svom memorandumu dubrovačkoj vladi iz ljeta 1667. Gradi se upušta u prilično diskutabilnu geopolitičku analizu, tvrdeći da se Dubrovčani ne trebaju bojati Venecije, jer je za Mlečane njihova neovisnost idealan aranžman. Ipak, očito svjestan ovog neugodnog događaja, piše da Mlečani, doduše, ponekad nastupaju protiv Dubrovnika, ali da su to uvijek odstupanja od volje Senata, “kao što je, siguran sam, i providur potpuno odstupio pokušavajući postaviti svoju posadu u Dubrovnik.” Gradi nastavlja sa zanimljivom analizom Cornarova ponašanja, pišući da je, kako bi opravdao to “zvjerstvo,” providur u Veneciji pogrešno predstavljao situaciju u Dubrovniku, tvrdeći da je osmanski napad neizbježan. Njegov je cilj bio “steći čast što je Republici pridodao našu državu ili pak (kao što sam čuo od upućenih ljudi)

⁸⁴ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 113-114.

⁸⁵ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 102.

⁸⁶ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 114.

⁸⁷ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 102.

domoći se državnog novca, za koji su kolale glasine da je ogroman.”⁸⁸ Kad se sve uzme u obzir, najvjerojatnijim se čini sljedeće tumačenje providurovih namjera: Cornaro je shvatio da se Dubrovčani definitivno ne misle predati i da je to zadnji čas da iskoristi slabost Grada, pa je odlučio djelovati mimo dobivenih uputa. Da je uspio, teško da bi se itko u Veneciji bunio.⁸⁹

Agresivni providurov nastup imao je jednu važnu posljedicu: Cornarova nasilja značajno su oslabila promletački sentiment u Gradu. Jasan primjer razočaranja i šokiranosti providurovim nastupom nalazi se, ponovno, u pismima Frana Bobalija. U pismu Bassegliju od 29. svibnja Bobali je komentirao što bi se dogodilo da su Dubrovčani prihvatili providurove zahtjeve: “bilo bi nam gore nego Dalmatincima ili bi uskoro Turčin osvojio i grad i čitav teritorij, a mi bi [ostali] bijedni siromasi.” Zgražajući se nad Cornarovim pristupom, napomenuo je da su stvari mogle biti posve drugačije: “da ie s dobiem nacinom govorio da bi se scto ucinilo, ma ne subito s batom da se ucinimo tradituri a chi ci protegge e difende [Osmanlije].”⁹⁰ O providurovu nasilnom nastupu kao velikoj grešci Bobali je pisao Bassegliju i u ožujku 1668: Cornaro je Grad “htio podčiniti nasiljem i varkom, a da je nastupio pokazujući dobru volju... možda se ipak moglo nešto dogovoriti s pomoću Božjom,” iako Bobali naglašava da sumnja jer “vrijeme nije bilo zrelo” zbog osmanske prijete. Malo kasnije, Basseglija upućuje da Mlečanima kaže kako nije istina da se Dubrovčani nisu htjeli ujediniti s njihovim plemstvom, već da je problem bio “u načinu, jer je u tom dragocjenom cvijetu bio zmaj spreman da nas proždre.”⁹¹ Iz tih se primjedbi može naslutiti da Bobali providuru nije zamjerao samo nasilan nastup. Sudeći po napomenama da bi Dubrovčanima bilo “gore nego Dalmatincima” ili metafori o cvijetu i zmaju, Bobali je smatrao da Cornaro uopće nije došao dogovoriti ujedinjenje dviju republika i njihovih plemstava, nego jednostavno pokoriti Dubrovnik.

⁸⁸ *Dubrovačka akta i povelje*, 3/2: 721. Zaista, nije nemoguće da je Conarova nasrtljivost, kako piše Gradi, bila motivirana i željom da se domogne navodno ogromnog dubrovačkog blaga.

⁸⁹ Inače, Cornaro je dubrovačkoj vladi, kao da se ništa nije dogodilo, već 21. svibnja iz Gruža poslao kratku molbu da ga nastavi obavještavati o kretanju Osmanlija (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 74, br. 2129/22).

⁹⁰ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 114.

⁹¹ *...sebene non mi son trouato in questi negotij, nulla di meno mi son informato, che quello S-re Proveditore non esegui come V.S. mi scrisse, perche volse con le battonate e sottometterci col gioco sul esso, che s'hauesse proceduto con qualche dimostrazione di beneficio, dubito che li sarebbe riuscito se bene non era matturo il tempo, ma si poteva accomodare basta Iddio e quello che opera ogni fine.* Kasnije u istom pismu: *...se alcun dicali perché non hanno uolsuto esser con loro nobiltà, non dico li si risponda non è uero, perche non è buona creanza, ma assolutamente risponda che questo sii eresia marcia, uero è che si negò il modo, perche dietro di si prezato fiore, staua il drago per ingiotirci...* (*Arhiv Bassegli C 1/2*, pismo datirano 21. ožujka 1668).

Uz traumom Cornarova posjeta, zagovaratelje povezivanja s Venecijom sigurno je dodatno ohladila i mletačka politika prema Dubrovniku u periodu poslije Velike trešnje. Do sklapanja mira između Venecije i Osmanlija u jesen 1669. godine, dubrovački teritorij bio je izložen neprekidnim hajdučkim upadima, a mletačka diplomacija svim je silama nastojala uništiti dubrovačku skelu otvaranjem drugih tranzitnih luka na Jadranu.⁹² Frano Bobali ponovno je odličan primjer za dubrovačko razočarenje Prejasnom Republikom. Uzrujan protudubrovačkom politikom Venecije, u studenom 1667. pisao je Bassegliju da se Mlečani trebaju bojati Boga, zaključivši: “Neka nas (se) ohaiu kad nas nechie pomochi kako ie raslog.”⁹³ Još jasniji je bio u ožujku 1668, kada je upozoravao da za mletačka nasilja “nema razloga, kršćani smo kao i oni,” pa na hrvatskome isticao “i sa nasie G[ospodin] muku patio”, zaključujući da ne razumije ponašanje Venecijanaca jer im “naše uništenje ne donosi nikakvu korist.”⁹⁴ Rezultat svega toga bio je da je čak i entuzijast poput Bobalija odustao od zagovaranja unije dviju republikâ. Dok se sredinom svibnja 1667. još nadao da bi se u budućnosti - unatoč Cornarovim nasiljima - ipak moglo dogovoriti ujedinjenje, iz kasnijih pisama je jasno da Bobali o tome misli kao o propuštenoj prilici.⁹⁵

⁹² Tijekom nekoliko kritičnih mjeseci poslije potresa Mlečani su bili jako blizu otvaranju skele s Osmanlijama. Senat je još u studenom 1665. naložio Cornaru da ispita mogućnost otvaranja skele negdje na Jadranu. Vidi: *Senato, Dispacci*, PTM. b. 495. num. 109 (Zara, 26 Novembre 1665). Cornaro se s uobičajenom marljivošću posvetio tom zadatku i kroz mrežu konfidenata započeo pregovore s osmanskim stranom. Unatoč dubrovačkom otporu tim nastojanjima, do ožujka/travnja 1667, dakle, neposredno prije samog potresa, pregovori o dva projekta - otvaranju skele na Neretvi i u Draču - uvelike su uznapredovali. Vidi: *Senato Rettori*, R-42 (1667. Feb. - 1668. Mar.), f. 87r-v, 97v-98v; *Senato, Dispacci*, PTM. b. 497. num. 207 (Spalato, 27 Marzo 1667). Cornaro je nastavio raditi na projektu sve do odlaska iz Dalmacije u rujnu 1667. U jednom od svojih posljednjih pisama iz Dalmacije potanko je izvijestio Senat o svojim aktivnostima na otvaranju nove skele na Neretvi. Iz Cornarove korespondencije s osmanskim dužnosnicima vidljivo je da je na tom projektu radila mreža provincijalnih osmanskih dužnosnika koja je uključivala i defterdara i čehaju bosanskog paše, te da je čak i sam paša bio sklon ovoj ideji, ali se nije usuđivao djelovati bez odobrenja iz Istanbula. Jedan od priloga ovome pismu je i lista (*Calcolo*) s iznosima “poklona” koje bi Prejasna Republika trebala dati visokim dužnosnicima Porte, od bosanskog paše u Sarajevu do kajmakama i njegova pomoćnika u Istanbulu. Vidi: *Senato, Dispacci*, PTM. b. 497. num. 248 (Zara, 24 Settembre 1667). O ovim i kasnijim inicijativama, vidi također R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 295-300; 375-395.

⁹³ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 232.

⁹⁴ *...e se noi periremo percio altri non cresceranno, al fine se in animo non siamo suditi, siamo in effetti costa più uogliano disperarci? Non è ragione, siamo christiani, come loro, riechu ko i gneki i sa nasie G. muku patio, nel saluarci, però mi protesto se con la nostra perdita loro deuon crescere... l'esterminio nostro non portandoli alcun benefitio, ma l'aquisto di non bon nome ne appresso Iddio, ne appreso li Christiani* (Arhiv Bassegli, C 1/2, pismo datirano 21. ožujka 1668).

⁹⁵ Da je neposredno poslije Cornarova posjeta Bobali još bio sklon ujedinjenju vidi se iz njegova pisma od 18-19. svibnja, u kojemu, nakon opisa Cornarova posjeta, piše da se nada da će Duh Sveti prosvijetliti providura *a farci lassare star in pace, che poi* [sic] *vi sarà tempo d'ogni cosa* (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 103).

Spekulacije o uniji u Mlecima i lobiranje Miha Sorgo-Bobalija

Koliko se u proljeće 1667. činila realnom mogućnost da doista dođe do unije Dubrovnika i Venecije potvrđuje izrazita zainteresiranost diplomatskih krugova za ovu ideju. Ta zainteresiranost, čak nervoza, vidljiva je iz dva pisma, datirana 21. svibnja i 3. lipnja, u kojima Marko Bassegli dubrovačkoj vladi prepričava svoje kontakte sa španjolskim i savojskim ambasadorima u Veneciji. Tijekom više susreta, predstavnici ovih sila pokazali su živo zanimanje za glasine o uniji dviju republika i vrlo jasno izrazili nesklonost svojih vladara prema tom rješenju. Njihovi razgovori s Bassegljem uglavnom su se odvijali po istom obrascu. Diplomati bi se raspitivali o uniji kod dubrovačkog poslanika, a on bi ih uvjeravao da od toga neće biti ništa i da su to samo prazne glasine. Oni su neprekidno naglašavali naklonost svojih vlada i njihovu spremnost da pomognu Dubrovniku, osobito preko napuljskog vicekralja, i čudili se što Dubrovčani uopće mole pomoć od Venecije. Da bi Basseglju jasno dao do znanja nesklonost svog vladara prema ujedinjenju dviju republikâ, savojski ambasador mu je čak pokazao službenu korespondenciju. Dao mu je da pročita jedno pismo samog vojvode u kojem piše da “ne može vjerovati da će dubrovačka gospoda zbog uništenja svoga grada uništiti i svoju slobodu,” te pismo prvog ministra u kojemu on potvrđuje žaljenje Njegove Visosti i najbolje namjere spram Dubrovnika, preporučajući ambasadoru da “prati odluke oko unije da bi ju mogao omesti na sve dostupne načine.”⁹⁶ Španjolski ambasador je Basseglju pokazao pismo napuljskog vicekralja u kojem obećava svaku moguću pomoć Dubrovniku i sugerirao da bi vicekralj mogao Dubrovčanima poslati jednog vojnog zapovjednika “jer se tada nitko ne bi usudio ni pomisliti da ih uznemirava.”⁹⁷ Bassegli je sa svoje strane shvatio poruku i nekoliko puta upozorio dubrovačku vladu da se “ta dva diplomata vrlo pomno raspituju o tom poslu [uniji] i pokazuju mu se podjednako nesklonima.”⁹⁸

⁹⁶ *...non poter creder che li Signori Ragusei per la rovina della loro Città piegaranno rovinar la libertà loro; a pismo prvog ministra atestava il ramarico di S Altezza per coteste rovine, e la buona intenzione verso l'interessi, e conservatione della libertà di V.stre Ecc.ze; amonendolo ad osservare le risoluzioni sopra l'unione per intorbidarla in quelle maniere che potessero presentarli.* Bassegljevo pismo vladi od 3. lipnja 1667 (*Isprave i akti* 17. st, sv. 61, br. 2039/8). Bassegli slično piše vladi i u prethodnome pismu od 21. svibnja (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 104; Samardžić pod signaturom navodi samo “Državni arhiv u Dubrovniku”, dok je precizna signatura: *Isprave i akti* 17. st, sv. 61, br. 2039/7).

⁹⁷ *...qualche ufficiale militare perché tal volta non audirebbe alcuno pensarsi d'apportarle disturbi.* Bassegli vladi 3. lipnja 1667 (*Isprave i akti* 17. st, sv. 61, br. 2039/8).

⁹⁸ *In fatti questi due ministri con gran accuratezza vanno indagando sopra tal negotio, e si mostrano altertando di ciò gelosi...* Bassegli vladi 3. lipnja 1667 (*Isprave i akti* 17. st., sv. 61, br. 2039/8). Bassegli slično piše i 21. svibnja (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 104).

No, uz lobiranje protiv unije, ta dva diplomata su u razgovorima s Bassegljem činili još nešto: upozoravali na sumnjive poslove i upitnu lojalnost drugog dubrovačkog diplomata, Miha Sorgo-Bobali. Sorgo-Bobali bio je višegodišnji predstavnik Dubrovnika u Mlecima i izrazito cijenjen diplomat, o čijem ugledu svjedoči činjenica da je primljen u dubrovačko plemstvo već u studenom 1666. godine.⁹⁹ Sorgo-Bobalija su pod nejasnim okolnostima - zbog neke političke afere - nekoliko godina prije potresa iz Venecije prognali državni inkvizitori. Pod jednako nejasnim okolnostima neposredno poslije potresa iznenada je pomilovan od mletačkih vlasti, tako da se početkom svibnja vratio u Mletke.¹⁰⁰ Upravo to neočekivano pomilovanje u trenutku kritičnom za dubrovačko-mletačke odnose rezultiralo je raznim glasinama i probudilo sumnjičavost savojskog i španjolskog ambasadora. U pismu vladi od 3. lipnja Bassegli piše da mu je španjolski ambasador govorio o pomilovanju Sorgo-Bobalija i pitao ga je li čuo da su "ona gospoda [mletačka vlast] to učinila zato što s njim imaju neki dogovor," na što je Bassegli odgovorio da se radi o pukim glasinama.¹⁰¹

⁹⁹ Dragoljub Pavlović, »O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII veka.« *Zbornik radova SANU* 17 (1952): 35. Inače, pripadao je građanskoj *casati* roda Sorgo, a dodatak Bobali, po majčinu prezimenu, uzeo je nakon primanja u plemstvo da bi se razlikovao od ostalih patricijskih Sorga. O Sorgo-Bobaliju vidjeti: Antonije Vučetić, *Dubrovnik za kandijskog rata 1645-1669: iz dopisivanja republike sa M. Sorgom-Bobalijem*. Dubrovnik: D. Pretner, 1896; *Pisma Stjepana Gradića senatu Republike Dubrovačke od 1667.-1683: 221, passim*; R. Samardžić, »Borba Dubrovnika protiv mletačkih pokušaja da unište njegovu nezavisnost u XVII veku.«: 379-381. Najsrdačnije zahvaljujemo Nenadu Vekariću koji nam je ustupio životopis Miha Sorgo-Bobali koji će biti objavljen u jednom od budućih svezaka *Vlastele grada Dubrovnika*.

¹⁰⁰ O Sorgo-Bobalijevu pomilovanju izvještava francuski konzul u pismu svojoj vladi od 30. travnja 1667. Tek usput, jer se očitio radilo o poznatoj stvari, spominje da je Sorgo-Bobali bio prognan zbog neke afere *de Monsignor Boncio Altouitta e capitano grande in tempo del Sr. ambascador uescouo de Beziers (Dubrovačka akta i povelje, 3/2: 707)*. Nije jasno tko je bio B. Altouitta ni o kojoj se aferi radi - potrebna su dodatna istraživanja u Veneciji. No *vescovo de Beziers* je bio francuski prelat Pierre de Bonzi (1631-1703), ambasador Luja XIV. u Veneciji u periodu 1661-1665. Njegova biografija dostupna je na: http://fr.wikipedia.org/wiki/Pierre_de_Bonzi. Pismo u kojem dubrovačka vlada izražava zadovoljstvo Sorgo-Bobalijevim pomilovanjem i povratkom u Veneciju datirano je 10. svibnja (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/4, br. 2095, f. 156r-v).

¹⁰¹ *...sopra l'agratiamento del S. Michiel Sorgo, e dimandandomi se havessi sentito l'havessero fatto questi S-ri per tener seco qualche trattato; io che imaginai voglia inferire dell'unione signficatale li risposi crederla opinioni popolari...* Bassegli vladi 3. lipnja 1667 (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 61, br. 2039/8). Još opsežnije, ali prilično nejasno, o razgovorima sa španjolskim i savojskim poslanikom o Sorgo-Bobaliju, Bassegli piše u pismu od 21. svibnja (*Isprave i akti* 17. st., sv. 61, br. 2039/7). U tom pismu također spominje, nažalost izgubljeno, prethodno pismo vladi u kojem *raguagliai VV. Ecc. il discorsomi dal S-r Ambs di Savoia sopra li trattati di questi signori con il S-r Michel Sorgo*.

Ipak, bilo je osnova za sumnju da je Sorgo-Bobali pomilovan zbog tajnog pak-tiranja s mletačkim vlastima, odnosno zato što se od njega očekivala pomoć pri zadobijanju Dubrovnika. Naime, mletačko Vijeće desetorice u njegovu slučaju odstupilo je od uobičajene prakse da za pomilovanje mora biti prisutno sedamnaest članova i odluku donijelo s manjim brojem prisutnih. Jednako je simptomatično što je Sorgo-Bobalijeva molba čekala gotovo godinu dana da bi bila usvojena upravo u tom znakovitom trenutku - i to jednoglasno.¹⁰² Čini se da su određene glasine stigle i do dubrovačke vlade, koja je u pismu od 28. svibnja Sorgo-Bobaliju predbacila težak diplomatski grijeh: da se sastaje s mletačkim dužnosnicima a nju ne obavještava o tome.¹⁰³ Braneći se od te optužbe, očitog znaka sumnji da spletkari s Mlečanima, Sorgo-Bobali je svojim odgovorom otkrio koliko je zapravo dobro povezan. Ne znajući točno što vlada zna, bio je prisiljen priznati da, doduše, jest bio kod dužda u njegovim privatnim prostorijama, i to sam, da zahvali za svoje pomilovanje, a isto tako da je razgovorao s raznim senatorima koji su se založili za njega.¹⁰⁴ Pošto su se o njegovu pomilovanju “proširile glasine koje su daleko od istine”, u istom pismu Sorgo-Bobali je vladi poslao kopiju dokumenta o pomilovanju, naglasivši da svatko može vidjeti da je oslobođen “na molbu najkršćanskijeg [francuskog] kralja.” Neizrečena implikacija bila je, naravno, da nije oslobođen zbog tajnog dogovora s mletačkim vlastima.¹⁰⁵

Idućih nekoliko mjeseci, Sorgo-Bobali dubrovačkoj vladi nije dao nikakvog povoda da posumnja u njegovu lojalnost. Počevši od svibnja 1667. vlada se neprekidno oslanjala na njega; dapače, zbog svog iskustva i veza u Mlecima, određen je za glavnog od tri dubrovačka poslanika.¹⁰⁶ Jedini trenutak kada je Sorgo-Bobali spomenuo uniju dviju republikâ - posao zbog kojeg su ga sumnjicali španjolski i

¹⁰² O odstupanju od uobičajene procedure i vijesti da je odluka bila jednoglasna vidjeti već spomenuti izvještaj francuskog konzula (*Dubrovačka akta i povelje*, 3/2: 707). Kopiju dukale datirane 28. travnjem 1667. o svom pomilovanju Sorgo-Bobali je priložio jednom od pisama dubrovačkoj vladi (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 26, br. 1724/4). Iz nje je jasno da je Sorgo-Bobalijeva molba čekala rješenje još od svibnja 1666, iako je podnesena u ime Luja XIV, što je, naravno, također intrigantan detalj.

¹⁰³ *Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/4 br. 2095 f. 158r, pismo dubrovačke vlade M. Sorgo-Bobaliju od 28. svibnja 1667. (DAD). Možda je izvor ovih vijesti bio Bassegl, odnosno njegovi razgovori sa španjolskim i savojskim ambasadorima.

¹⁰⁴ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 125. Sorgo-Bobalijevo pismo vladi datirano je 11. lipnja.

¹⁰⁵ Ovaj dio pisma nije objavljen kod Samardžića (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 26, br. 1724/1).

¹⁰⁶ Dubrovačka vlada je na nekoliko mjesta naglasila da je Sorgo-Bobali njen glavni predstavnik. Vidi pismo od 10. svibnja 1667. (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/4, br. 2095, f. 156v), pismo od 30. svibnja 1667 (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/4, br. 2095, f. 160r-v); pismo od 20. lipnja 1667 (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/4, br. 2095, f. 164r); također R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 149-150.

savojski ambasador - bilo je pismo vladi od 11. lipnja. U njemu je tek usput napomenuo da se u Veneciji govori, a navodno se i u Senatu raspravljalo, o priključivanju dubrovačkog plemstva mletačkom. Odmah je dodao da mu se dosad nitko iz mletačke vlasti nije obratio u vezi toga, ali je, otkrivajući ozbiljnost takvih glasina, napomenuo da će vladu odmah obavijestiti ukoliko dobije službenu ponudu.¹⁰⁷

Kasniji događaji otkrivaju da je ipak bilo osnova za sumnje u lojalnost ovog vještog diplomata. Naime, Sorgo-Bobali se uskoro, u još jednom kritičnom trenutku, pokazao kao žustar zagovornik Prejasne Republike. Radilo se o posljednjim mjesecima 1669. godine, kada su tekli mirovni pregovori između Osmanlija i Venecije. To je za Dubrovnik bio krajnje neugodan period: bilo je jasno da će uslijediti važne geopolitičke promjene, koje su bile gotovo posve izvan dubrovačke kontrole. Atmosfera duboke nesigurnosti, tipična za period od listopada do prosinca 1669, može se iščitati iz paničnih reakcija dubrovačke vlade, koja je svako malo saznavala novu glasinu o mletačkim pretenzijama. Tako je u kasnom listopadu nastala prava uzbuna zbog vijesti da Mlečani namjeravaju iznenada napasti i osvojiti Pelješac, Lastovo i Mljet koje će kasnije naseliti hajducima.¹⁰⁸ Još veću strepnju izazivale su glasine o mletačko-osmanskim pregovorima na kojima Dubrovnik nije sudjelovao, a gdje se moglo odlučivati o njegovoj sudbini. Scenarij koji je najviše plašio vladu bio je da Osmanlije predaju Republiku Mlecima u zamjenu za egejske posjede.¹⁰⁹

U tim trenucima krajnje neizvjesnosti Sorgo-Bobali se posve otvoreno i vrlo energično založio za ujedinjenje dviju republikâ. Čini se da je prvo pokušao privatnim kanalima ispitati raspoloženje dubrovačke elite. Njegov dopisnik bio je nitko drugi do li iznimno ugledan senator Luka Zamagna. Nedvojbeno jedan od najutjecajnijih ljudi u tadašnjem Dubrovniku, Zamagna je bio istinski vođa, čovjek koji je možda najzaslužniji za ponovnu uspostavu patricijske vlasti nakon

¹⁰⁷ *Si è parlato dà qualche particolare [iznad dodano: e credo ancor in Publico] di aggregare à questa nobiltà li Nobili di cotesta Rep.ca ma in tal proposito sin à questa hora a me non è stato parlato cosa alcuna da verun soggetto che ha parte nel governo. Se mi sarà parlato in appresso lo comunicaro imediate all Ecc. SS. Illm con ogni fedeltà.* Vidi pismo Miha Sorgo-Bobali od 11. lipnja 1667 (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 26, br. 1724/1). Neki dijelovi pisma, ali ne i citirani dio, objavljeni su u Samardžićevu zborniku (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 125-126).

¹⁰⁸ 20. listopada 1669. dubrovačka vlada piše Sorgo-Bobaliju u Veneciju i moli da provjeri istinitost tih vijesti (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 492). Isto je u Rimu trebao učiniti Stjepan Građi (*Dubrovačka akta i povelje*, 3/2: 837-838).

¹⁰⁹ O tome vlada piše u dva pisma: u jednome poklisarima na Porti 19. studenog 1669. (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 495-496), a u drugome Mihi Sorgo-Bobaliju u Mletke 24. studenog (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 499).

potresa. Očito nastavljaajući njihovu - inače, nažalost, izgubljenu - privatnu korespondenciju, Sorgo-Bobali je u pismu s početka prosinca 1669. Zamagni izložio zanimljiva geopolitička razmatranja.¹¹⁰ Napominjući da je mletačko-osmanski mirovni sporazum konačno sklopljen, Sorgo-Bobali upozorava da “ukoliko bi se s tom [mletačkom] gospodom sada dogovorila unija,” Dubrovnik više ne bi trebao plaćati tribut. Također naglašava da ovim mirom nestaje strah od osmanske odmazde u slučaju ujedinjenja s Venecijom, a time i obziri “koji su naše odbijali od toga da se napravi unija.” Nakon što je istaknuo te povoljne okolnosti, Sorgo-Bobali piše da bi o svemu trebalo dobro promisliti i da čeka službenu uputu. A potom još otvorenije zagovara uniju s Venecijom, upozoravajući da ne bi trebalo čekati trenutak kada će Mlečani prepustiti svoje preostale posjede na Levantu Osmanlijama u zamjenu za Dubrovnik, “čime bismo završili kao ostatak Dalmacije.” Nakon tendencioznog podsjećanja na ovu glasinu - koja je baš tih dana morila dubrovačku vladu - Sorgo-Bobali spominje svoje “dobre prijatelje” u Mlecima, sugerirajući da može isposlovati povoljan dogovor. Čak skicira i njegove osnovne konture: dubrovački vlastelini postali bi mletačkim plemićima i uz to dobili još neke povlastice, poput izuzeća od poreza ili zemljišnih posjeda. Na kraju izlaganja ponovno se vrlo jasno izjašnjava za uniju - dubrovački vladari trebali bi razmisliti što je dobro za domovinu da se ne bi kajali zajedno s potomstvom kad bude prekasno.¹¹¹

¹¹⁰ Iz ovog pisma ne samo da je jasno da Sorgo-Bobali samo nastavlja prethodnu komunikaciju, već je sačuvano još jedno privatno Sorgo-Bobalijevo pismo Zamagni iz 1664. godine. U njemu vrlo otvoreno, čak sarkastično govori o pitanju primanja novih obitelji u plemstvo - a on je bio izgledan kandidat - otkrivajući iskren i prisan odnos sa Zamagnom. Vidi pismo od 15. travnja 1664. (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/2, br. 2094, f. 134r). O značenju Luke Zamagne u postpotresnom razdoblju Samardžić piše u panegiričkom tonu (R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 275).

¹¹¹ *V.S. haverà inteso la pace agiustata da questi SS-ri con il Turco la resa di Candia et in riguardo di quella che resti alla Republica tutto l'occupato in Dalmatia e assai che questo intrigo si sia agiustato senza sborso di dinari ...Se con questi SS-ri si faceva unione adesso li nostri sarian restati esenti del tributo mal fatto non c'è rimedio. Con questa pace come mancano li sospetti che li Turchi possino trauagliare li nostri teritorij in caso di unione cosi mancano li motivi che tenevano li nostri lontani di far questa unione con questi Ss-ri. Quando paresse bene far adesso tal unione po V. S. meter in consideratione dove occorre e se li pare bene per la Patria si potria fare... Non bisogna ridarsi mai a 24 ore ne e prudenza aspetar l'ultimi periodi overo sino che questi SS-ri quelli logi che li son rimasti in Levante diano ai Turchi accio che egli in cambio li assegna cotesto Paese come ho penetrato che si ha hauto qualche discorso perche in tal caso ci tocara restare come il resto della Dalmatia. Se a me sarà ordinato di trattar qualche cosa spero nei boni amici che si redurebbono far Gentilhomeni la nobilta nostra e farli acora qualche altro benefitio di esentioni o assegnar terreni. Però considerino bene quello po essere ben della Patria per non haver poi da penitenza con li posterì quando non sarà piu tempo.* (*Isprave i akti* 17. st., sv. 68/2, br. 2094, f. 231r-v). Pismo nije datirano, no nakon njega slijedi pismo od 12. prosinca pa je ovo vjerojatno nastalo negdje početkom istog mjeseca. O tom pismu kratko i: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio*: 145-146.

Vjerojatno ne čekajući Zamagnin odgovor, Sorgo-Bobali je uskoro, 15. prosinca, uputio pismo dubrovačkoj vladi u kojemu se zalaže za istu stvar.¹¹² Doduše, njegova argumentacija nije bila posve ista: kao povod da spomene uniju Sorgo-Bobali je iskoristio diplomatski zadatak koji mu je vlada nedavno povjerila. Radilo se o pokušaju, prilično nerealističnom, da se Mlečane uvjeri da u novoj situaciji mira ne otvore svoje skele na Jadranu, osobito u Splitu, čime bi bio uništen monopolistički položaj dubrovačke luke. Sorgo-Bobali je pisao da je razgovarao s mnogim prijateljima u Veneciji te da su svi skloni otvaranju dalmatinskih luka i nema nikakve šanse da ih od toga odgovori. Osim, naglašavao je, ako bi “Vaše ekscelencije htjele napraviti uniju svojih posjeda s posjedima Prejasne Republike, na način da ova [mletačka] gospoda pridodaju čitavo ono [dubrovačko] plemstvo svome plemstvu pod onim uvjetima i detaljima koji bi se dogovorili.” Slično kao i u pismu Zamagni, Sorgo-Bobali je opet insistirao da treba djelovati brzo, ovaj put tvrdeći da treba početi pregovore prije no što se otvore druge skele u Dalmaciji, jer će ih kasnije biti teško zatvoriti. Zadržavajući fasadu profesionalnog diplomata, pisao je da nije poduzeo ništa u vezi čitave stvari, jer ne zna stav dubrovačkih vlasti, no iz njegova tona bilo je posve jasno da je sklon toj ideji. Sorgo-Bobali dugo i tendenciozno insistira da dubrovački vijećnici trebaju mudro razmotriti što je najbolje za domovinu, te da mogu biti sigurni da će im on služiti jednako vjerno i spretno kao uvijek. Očito s ciljem da dodatno ohrabri vijećnike, na kraju dodaje da će dva njegova “patrona,” neki Contarini i Sagredo, od siječnja preuzeti važnu dužnost velikih *savija* u mletačkoj vladi, što pregovorima jamči “određenu lakoću i naklonost.”¹¹³

No, Sorgo-Bobali je pogrešno procijenio. To je očito iz odgovora koji mu je dubrovačka vlada poslala 22. siječnja 1670. godine.¹¹⁴ Vijećnici nisu mogli biti jasniji, pa ih je dovoljno samo citirati:

“Unija o kojoj nam vi govorite nikada nam nije pala na pamet, pošto je u svemu suprotna onoj slobodi koju nam je Bog dao i koja je sačuvana više stoljeća.

¹¹² R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 503-504. Samardžiću se potkrala manja greška: pismo je datirano 15, a ne 16. prosinca, kao što on navodi (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/2, br. 2094, f. 235r).

¹¹³ O tom pismu vidi ukratko: V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio*: 145; A. Vučetić, *Dubrovnik za kandijaskog rata*: 81-82; R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 441-442. Vučetić komentira da su Mlečani očito Dubrovnikom htjeli kompenzirati gubitak Krete, te da su znali “zanimati prostodušnog Bobalija” (Sorgo-Bobalija, op. a.) idejom unije dviju republikâ. No, čini se da je Sorgo-Bobali bio sve samo ne prostodušan; zapravo, nije jasno kako je Vučetić, nakon studije opsežne korespondencije ovog vještog diplomata, uopće mogao steći taj dojam. Samardžić realističnije ocjenjuje da je, iako “odan svojoj otadžbini”, nakon dvadeset godina života u Mlecima, Sorgo “već bio lišen one prisne vezanosti koja ne dozvoljava iskušenja” (R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 442).

¹¹⁴ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 504-505.

Stoga smo s ne malim čuđenjem pročitali vaša pisma, iz kojih shvaćamo da smatrate da je lagano zaključiti taj sporazum, uopće ne razmišljajući koliko je Senat daleko od takvih misli.”¹¹⁵

Donekle ublažavajući svoj oštar ton, vijećnici potom hvale Sorgo-Bobalija, naglašavajući da su zadovoljni njegovim radom i da znaju koliko je odan domovini. No odmah potom jasno mu daju do znanja da nema nikakve šanse za pregovore: “izravno vam se naređuje da ne poduzimate ništa u tom smislu.” Ne samo da Sorgo-Bobali ne smije sam otvarati tu temu, nego čak i ako je spomene neki od njegovih mletačkih prijatelja, on mora bez riječi “slegnuti ramenima.” Ako sugovornik bude insistirao, u što Senat piše da sumnja, neka Sorgo-Bobali samo izjavi da nema uputu o tome i da zato ne može govoriti. Senat potom iznova kori svog diplomata zbog suviška inicijative. Da je Sorgo-Bobali odmah na početku odbio mletačke prijedloge i nije se upuštao u pregovore, postupio bi u duhu Senata “kod kojeg morate uvijek pretpostaviti iznimno čvrstu volju da se održi u posjedu svoje slobode” za čije će očuvanje Dubrovnik podnijeti i najveće žrtve. U nastavku Senat upozorava Sorgo-Bobalija da o tome, kao ni o drugim javnim poslovima, ne piše privatnim osobama, vjerojatno aludirajući na njegovu korespondenciju s Lukom Zamagnom.¹¹⁶ Sa svoje strane Sorgo-Bobali je vrlo brzo shvatio grešku. Ta tema pokopana je jednom rečenicom. Odgovarajući na pismo Senata, Sorgo-Bobali je početkom ožujka napisao samo: “Točno ću se držati svega što mi Vaše ekscelencije naređuju pismom od 22. siječnja.” Time su prestale spekulacije o uniji u postpotresnom razdoblju.¹¹⁷

¹¹⁵ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 504-505. U citiranom odjeljku pomalo zbuňuje spomen “pisama” u množini. No, moguće je da je Sorgo-Bobali ovaj prijedlog vladi izložio u nekoliko pisama koja nisu sačuvana. U prilog pretpostavci da je i prije Senatu pisao o delikatnim stvarima govori odredba od 10. prosinca kojom je propisana drakonska kazna za sve one koji oduju sadržaj njegova pisma (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 502).

¹¹⁶ R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 504-505.

¹¹⁷ O toj korespondenciji iz 1669. vidi također: R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*: 442-443; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio*: 146. Treba kratko napomenuti da se ideja o uniji ponovno javila nakon nekih deset godina, i to s mletačke strane. Naime, u veljači 1677, u pismu poslaniku u Mletke, Sebastijanu Zamagni, dubrovačka vlada je ponovno odbila ideju o uniji s istim argumentom kao i poslije potresa, odnosno zbog straha od osmanske reakcije (*Dubrovačka akta i povelje*, 3/2: 869-870; slično i u drugoj uputi Zamagni: *Litterae et commissiones Ponentis*, ser. 27.1, sv. 27, f. 20r, DAD). Ta ideja se pamtila i nekih dvadesetak godina kasnije, i to među Osmanlijama, jer 1686. francuski ambasador na Porti, de Girardin, u depeši ministru mornarice spominje kako je veliki vezir naklonjen Dubrovniku jer pamti da je više puta odbio mletačke ponude za uniju i ostao vjeran Porti (Lujo Vojnović, *La Monarchie française dans l'Adriatique: histoire des relations de la France avec la République de Raguse (1667-1789)*. Paris-Barcelone: Bloud et Gay, 1917: 80-81). Kasnija javljanja ideje o uniji nisu u dosegu ovog teksta, no treba ih spomenuti jer ukazuju na trajnu privlačnost ovog plana - barem Veneciji.

Zaključak

Ova studija je, nadamo se, potvrdila temeljnu tezu sa svog početka: krize su epistemološki privilegirani trenuci koji često otkrivaju mnogo više od normalnih situacija. Izvanredne okolnosti Velike trešnje omogućile su svjež pogled na mletačko-dubrovački odnos, pogled s onu stranu uobičajenih sporova oko carina, skela, brodova ili pak diplomatskog nadigravanja na europskim dvorovima. Krajnje neuobičajeni pregovori, glasine i planovi koji su karakterizirali mletačko-dubrovački odnos u proljeće 1667. otvaraju niz pitanja na koja ovaj zaključak pokušava skicirati odgovor ili, u nekim slučajevima, priznati da ga nema.

Prvo ključno pitanje je ono o protagonistima i njihovim namjerama. Točnije rečeno, na koji su se način u situaciji krize elite svakog od tih gradova odnosile jedna prema drugoj? Koje su im bile osnovne strategije i ciljevi? Koje su grupacije nastale unutar njih s obzirom na te strategije i ciljeve? Što se Dubrovnika tiče, nema dvojbe da je dominantna bila grupa vlastelina koja je zagovarala očuvanje neovisnosti. To je vidljivo iz insistiranja dubrovačkih poslanika na očuvanju “slobode” u razgovorima s providurom Cornarom, kao i kategoričkog odbijanja ideje o uniji u pismu Sorgo-Bobaliju 1670. godine. No, taj stav nije bio tako beskompromisan kako se na prvi pogled čini, i to iz dva razloga. Prvo, upravo u trenucima kada su providuru kategorički izjavljivali da žele očuvati svoju neovisnost, Dubrovčani su, kao posljednju soluciju u slučaju osmanskog napada, ipak ostavili mogućnost da prime Mlečane u grad. To je jedino moguće tumačenje podatka, prisutnog u vjerodostojnim izvorima, da su Dubrovčani molili Cornara neka se ne udaljava od Grada dok se ne raščisti situacija s Osmanlijama. Kao drugo, teško je procijeniti koliko je argument koji se stalno ponavljao protiv unije s Venecijom (mogućnost osmanske odmazde), bio samo diplomatska izlika, a koliko je zaista kočio inače zainteresirane vijećnike. Da se nije radilo isključivo o diplomatskom manevru vidi se iz Sorgo-Bobalijeva pisma Zamagni iz 1669. - dakle, iz interne komunikacije dvojice “insajdera” - u kojem Sorgo-Bobali naglašava da je sklapanjem osmansko-mletačkog mira nestao razlog koji je sprečavao “naše” da uđu u uniju. Sve to jasno pokazuje da se u dubrovačkim procjenama situacije nije radilo samo o odnosu dviju jadranskih republikâ, već da je ključni faktor bilo ponašanje susjedne osmanske velesile. S jedne strane, Dubrovčani su bili spremni odreći se neovisnosti ukoliko bi Osmanlije napali Grad, a s druge, upravo strah od osmanske odmazde bio je važan razlog za odbijanje unije s Venecijom.

Mada je većina vlastelina smatrala da treba sačuvati dubrovačku neovisnost - iako ne nužno iz rodoljublja, već posve pragmatičkih obzira spram Osmanlija - to nipošto nije bio stav čitavog patricijata. Nema dvojbe da je postojala značajna skupina plemića sklonih, u nekim slučajevima čak entuzijastičnih, spram unije s Venecijom (dakle, ne bezuvjetna predaja već svojevrsni sporazum koji bi uključivao agregaciju dubrovačkog plemstva mletačkome). Čini se da je entuzijazam tih vlastelina - koji bi možda potrajao, pa čak i dao neke plodove - temeljito ohladio providur Cornaro svojim nasiljima još u svibnju 1667, a konačno ugasila protudubrovačka politika Venecije tijekom posljednje dvije godine Kandijskog rata.

Nažalost, iz dokumenata se može rekonstruirati tek fragmentarna i nesigurna slika promletačke skupine vlastelina. Naravno, ovdje je najočitiji kandidat Frano Bobali, o čijim je stavovima već dovoljno rečeno. Ono što ipak treba naglasiti jest da je Bobali, usprkos žalopojkama o svojoj marginaliziranosti, pripadao užem krugu vladajuće elite. Nije sigurno je li se radilo o tome da je preživjelih bilo premalo ili je doista uživao politički ugled, no Bobali je bio izabran već u prvu privremenu vladu Vijeća desetorice, u lipnju je ušao u Malo vijeće, a tada je obnašao i funkciju vicerektora, zamjenjujući još neizabranog kneza Republike.¹¹⁸ Silno važna, a manje očita činjenica u vezi Bobalijeve korespondencije jest da ona ne otkriva samo nazore svog autora, već i njegovog korespondenta, Marka Basseglija, čija su uzvratna pisma izgubljena. Iz načina na koji mu Bobali piše o povezivanju s Venecijom - s entuzijazmom, bez ikakve potrebe da brani ili opravdava tu ideju - jasno se vidi da je Bassegli također smatrao da je unija dviju republikâ i patricijatâ poželjna stvar. Treba imati na umu da je upravo Bassegli prvi koji je tu ideju priopćio dubrovačkim vlastima i to, znakovito, s izrazito neutralnim i opreznim tonom (tek kasnije je, vjerojatno shvativši nesklonost vlade, o tom projektu s omalovažavanjem govorio savojskom i španjolskom ambasadoru). Uz ovu dvojicu vlastelina, neupitno promletačkih stavova bio je još jedan utjecajan Dubrovčanin, Miho Sorgo-Bobali. U Sorgo-Bobalijevu slučaju čak postoji realna mogućnost da je imao neku vrstu tajnog dogovora s mletačkim vlastima: njegovo naglo pomilovanje ukazuje da je možda vraćen u Mletke u kritičnom trenutku kako bi pomogao pridobiti dubrovačke vlasti za povezivanje s Venecijom. Sudeći po dva sačuvana pisma u kojima bez

¹¹⁸ R. Samardžić, *Borba Dubrovnikâ za opstanak*: 39, 122, 151-152. Bobali, doduše, sigurno nije kontinuirano sudjelovao u radu privremene uprave, jer je dobar dio vremena u prvim tjednima nakon potresa proveo u Kobašu kraj Stona (u jednom pismu s početka svibnja spominje da ga zovu u Grad, no da ne želi ostaviti obitelj; R. Samardžić, *Borba Dubrovnikâ za opstanak*: 85). Njegovo odsustvo je vjerojatno razlog što nije ušao u drugu privremenu vladu Vijeća dvanaestorice, ustrojenu 23. travnja. Bobali se trajnije vratio u Grad tek u drugoj polovini svibnja i nakon toga ga nalazimo na spomenutim važnim funkcijama.

dlake na jeziku govori o ključnim političkim pitanjima tadašnjeg Dubrovnika, Sorgo-Bobali je imao višegodišnju privatnu korespondenciju s Lukom Zamagnom, vjerojatno najuglednijim vlastelinom postpotresnog razdoblja.¹¹⁹ Kad se uzme u obzir da Sorgo-Bobali u gore spomenutom pismu spominje uniju - bez ikakva uvoda ili opravdavanja, jednostavno pišući “kad bismo sada napravili uniju” - jasno je da to nije prvi put da se ovaj projekt spominje u korespondenciji dvojice vlastelina. Isto tako, čini se da ga u prethodnim razgovorima Zamagna nije kategorički odbacio. Naime Sorgo-Bobali, koji je bio sve samo ne politički diletant, sigurno ne bi “istrčao” s onako otvorenim zalaganjem za uniju da nije smatrao da postoji realna šansa da se Zamagna složi s njegovim planom. Sve to pokazuje da je Zamagna bio spreman barem načelno razmotriti mogućnost unije (ako ne i više od toga), odnosno da je njegov stav bio daleko mekši od službenog stava vlade.

Kad se saberu sve indicije, lista promletački raspoloženih vlastelina ispada nimalo bezazlena: Bobali, Bassegli, Sorgo-Bobali, a možda čak i Zamagna - sve u svemu, dva ugledna diplomata i dva člana najužeg vodstva Republike. A treba imati na umu da to definitivno nisu svi. Niz gore spomenutih dokumenata jasno ukazuje na postojanje grupice promletačkih vlastelina u Gradu. Tako francuski konzul piše o dijelu patricijata koji se želi predati Veneciji, istu stvar potvrđuje čak i patriotski Palmotić, dok Bobali spominje da su neki plemići s kojima je razgovarao o uniji zainteresirano pitali “A bili [Mlečani] tieli?” Dakle, iako je riskantno govoriti o promletačkoj stranci - odnosno, o organiziranoj interesnoj skupini - Bobali sigurno nije bio usamljen u svojim uvjerenjima.¹²⁰

¹¹⁹ Od te očito opsežnije korespondencije sačuvana su samo dva pisma, oba već spomenuta: jedno iz prosinca 1669, u kojem Sorgo-Bobali piše o uniji s Venecijom, a drugo iz travnja 1664, u kojem komentira ideje o pridruživanju novih obitelji u plemstvo (*Isprave i akti*, 17. st, sv. 68/2, br. 2094, f. 134r; f. 231r-v).

¹²⁰ Zahvaljujemo Nenadu Vekariću koji nas je upozorio da bi se promletačka skupina plemića mogla razumjeti kroz prizmu dubrovačkih plemićkih klanova. Naime, znakovita je činjenica da su sva tri plemića, Frano Bobali, Marko Bassegli i Luka Zamagna, pripadala tzv. Bobaljevićevu klanu, odnosno proto-salamankezima. O tome vidi: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A - L)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 20-22 (Frano Bobali), 49, 51 (Marko Bassegli); Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M - Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 555, 559 (Luka Zamagna); Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A - D)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 43 (Frano Bobali), 75-76 (Marko Bassegli). Nadalje, antunin Miho Sorgo-Bobali je u plemstvo primljen zahvaljujući salamankeškoj većini, pa ga se također može pridružiti ovoj skupini. Povezanost klanske pripadnosti i pro-mletačke političke orijentacije zacijelo zaslužuje detaljnija istraživanja. Za dubrovačke plemićke klanove vidi: Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2005; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2009.

Što se tiče stava mletačke elite spram Dubrovnikâ, iz dokumenata je jasno da se većina senatora slagala oko temeljnog strateškog interesa Prejasne: Venecija nije smjela dopustiti da Dubrovnik padne u ruke Osmanlija. Sudeći po uputi providuru od 27. travnja mletačke vlasti su u ime toga čak bile spremne pomagati stradalom Gradu. No, sudeći po izmjenama ove upute, čini se da je mletačka elita isto tako bila u ozbiljnom iskušenju da iskoristi izvanredne okolnosti kako bi ovladala Dubrovnikom. Ipak, senatori nisu bili spremni ići do kraja, jer providur nije imao uputu da vojno napadne Grad, već samo da svim sredstvima pokuša nagovoriti Dubrovčane da se sami predaju. Nije posve jasno što je Cornaro pritom smio ponuditi, a što je zaista i nudio. U njegovoj uputi jasno stoji da Dubrovnik može biti primljen pod vlast Mletaka “na isti način na koji se činilo” s drugim gradovima, što bi impliciralo da mu se nudi samo status sličan ostatku Dalmacije. S druge strane, u nekoliko relevantnih dokumenata, poput Difnikove kronike ili Gradijeva memoranduma, spominje se da je providur bio spreman dati mnogo više. Cornaro je navodno nudio primanje čitavog dubrovačkog plemstva u redove mletačkog patricijata.

Sve te vijesti, u kojima vjerojatno ima istine, otvaraju intrigantno pitanje o porijeklu, ozbiljnosti i svrsi ideje o uniji dviju republikâ i patricijatâ, ideje koja se stalno iznova javljala u periodu neposredno poslije potresa. Ona je očito potekla iz Venecije; štoviše, ako je vjerovati Basseglijevu i Gozzeovu pismu od 30. travnja, o njoj je raspravljao i sam mletački Senat, doduše bez konačnog zaključka. Posve spekulativno, moglo bi se pretpostaviti da je ideja unije formulirana, zato što su njeni autori (o kojima uskoro) slutili da se Dubrovčani neće htjeti predati pod uobičajenim uvjetima, kako su to nekoć učinili dalmatinski gradovi. Stoga ih se htjelo dodatno motivirati primamljivom ponudom ulaska u mletačko plemstvo, a možda, ako je vjerovati Sorgo-Bobalijevu pismu iz prosinca 1669, i drugim privilegijama, pa čak i zemljišnim posjedima. Ukratko, Venecija se trudila “potkupiti” preživjele vladare Dubrovnikâ.

No, pitanje je tko se točno u venecijanskoj eliti zalagao za ovaj projekt? Iz Basseglijevih i Sorgo-Bobalijevih pisama može se dobiti samo fragmentaran odgovor. U pismu u kojemu se ideja prvi put spominje, Bassegli i Gozze pišu da ju je u Senatu zagovarao ugledni Jacomo Donà, a dodaju i da su joj mnogi plemići vrlo skloni (*inclinatissimi*). Sorgo-Bobali pak otvoreno spominje da u realizaciji unije može računati na pomoć dvojice visokih dužnosnika, nekih Contarinija i Sagreda, koji su trebali postati *savii grandi*, odnosno članovi utjecajnog mletačkog *collegija*. Ako se, navodno konsenzusno (!), Sorgo-Bobalijevo pomilovanje od Vijeća desetorice protumači kao gesta kojom se htjelo dovesti pouzdana čovjeka

koji bi mogao nagovoriti Dubrovčane na prihvaćanje unije - u što su sumnjali španjolski i savojski ambasadori - onda je podrška uniji u Mlecima bila još značajnija. Iako daleko od svoje nekadašnje moći, Vijeće desetorice je i dalje bilo utjecajno oligarhijsko tijelo u kojemu je bio i sam dužd koji je, ne treba zaboraviti, Sorgo-Bobalija čak primio u privatnu audijenciju. Uostalom, da je projekt unije imao ozbiljnu podršku u mletačkoj administraciji potvrđuje Sorgo-Bobalijevo energično promicanje ove ideje pred Dubrovčanima potkraj 1669. Sorgo-Bobali je bio odviše iskusan političar, a da bi se tako izložio bez ozbiljnog "zaleđa" u Veneciji. Sve u svemu, kad se uzmu u obzir Basseglijevi, a osobito Sorgo-Bobalijevi kontakti, lista Mlečana koji su vjerojatno bili skloni uniji nije nimalo bezazlena. Uz mnoge plemiće koji su bili *inclinatissimi*, radilo se o nekolicini visokih dužnosnika, poput senatora Donà i *savija* Contarinija i Sagreda, a možda čak i o članovima Vijeća desetorice, uključujući i dužda.

Tako značajno političko zaleđe još akutnije otvara pitanje o prirodi ove ideje: je li se radilo o službenom prijedlogu Mletačke Republike, o proširenoj, ali neutemeljenoj glasini, ili pak o nečemu trećem? Dubrovački poslanici u Veneciji sigurno nikada nisu primili službenu ponudu, jer svi o uniji pišu samo kao o glasini, a Sorgo-Bobali u pismu od 11. lipnja čak izričito kaže da mu se nitko nije službeno obratio. Isto tako, unija se ne spominje ni u zapisnicima Senata ni u korespondenciji generalnih providura sa Senatom - dakle, u dvjema serijama u kojima bi morala biti spomenuta, ako se radilo o službenom stavu. Sve ovo govori u prilog tome da taj neobični politički projekt nikada nije odobren od mletačkih vijeća niti službeno ponuđen Dubrovniku. To i ne čudi, jer bi takav način pripojenja Dubrovnika bio krajnje atipičan za Veneciju, štoviše, opasan za njen hegemonski sustav. Ulazak čitavog plemstva jednog grada u redove mletačkog patricijata predstavljao bi ogroman presedan koji bi lako mogao otvoriti Pandorinu kutiju. Poslije dubrovačkog primjera, elite čitavog niza provincijalnih centara - od moćnih Padove, Vicenze ili Verone sve do dalmatinskih gradova - možda bi postavile sličan zahtjev. Drugim riječima, unija s Dubrovnikom značila bi riskantno napuštanje višestoljetnog mletačkog modela grada-imperija, po kojem je Venecija bila jedini centar (*dominante*) svojih teritorija, a ta hegemonija održavana je upravo kroz monopol njena patricijata na upravljanje državom.

S druge strane, promatračima na lagunama moralo je biti jasno da je unija bila iznimno elegantan način da se zadobije Dubrovnik. Za Veneciju je u tom aranžmanu bila ključna činjenica da bi se Dubrovnik predao svojevoljno, odnosno da bi Gradom zavladao s pristankom lokalne elite. Prejasna Republika očito je 1667. bila u ozbiljnom iskušenju da zavlada Dubrovnikom, no sve osim

takvog miroljubivog i dogovornog povezivanja otvaralo je rizik skandala s drugim kršćanskim državama, čiju naklonost je Venecija očajnički trebala zbog njihove pomoći u ratu s Osmanlijama. Još jedan ozbiljan razlog u prilog unije bio je da se za Veneciju radilo o krajnje povoljnom aranžmanu (naravno, ukoliko se nekako riješi problem presedana spram drugih podložnih gradova). Venecija bi primila nekoliko desetaka ljudi u svoje plemstvo, a zauzvrat bi dobila čitavu Dubrovačku Republiku. Naravno, kao i uvijek veliko je pitanje bilo kako će reagirati Osmanlije, no upravo je situacija rata bila dobar trenutak za takav geopolitički pomak. Uobičajeni mirnodopski obziri Venecije spram Visoke Porte nisu postojali, a budući mirovni ugovor bio je idealna prilika za legaliziranje novonastalog stanja.

Konačna bilanca ovih prilično spekulativnih razmatranja je sljedeća: iz mletačke perspektive bilo je jakih razloga i za i protiv unije, a iako nema znakova da je ta ideja ikada prihvaćena od venecijanskih institucija i službeno ponuđena Dubrovniku, nema dvojbe da je uživala podršku dijela mletačkog establišmenta. Upravo ova konfiguracija može objasniti brojne glasine, niz ohrabrujućih neslužbenih razgovora Basseglija i Sorgo-Bobalija s mletačkim plemićima, kao i Sorgo-Bobalijevo otvoreno lobiranje 1669. godine. Naime, moguće je da se uniji sklon dio mletačke elite kroz takve poluprivatne konzultacije i inicijative trudio potaknuti dubrovačku vlast na nešto što je Veneciji bilo važno - da Dubrovčani pitaju prvi. Ako je vjerovati Difniku, Mlečani su čak bili spremni ići tako daleko da providur Cornaro u pregovorima s dubrovačkim poslanicima ponudi agregaciju dubrovačkog plemstva. No, ni ovo se ne može smatrati službenom ponudom već samo nastavkom "ohrabrivanja" Dubrovčana, jer se radilo o usmenom priopćenju na zatvorenoj audijenciji od nekoliko ljudi. Takvo okolišanje zapravo je posve razumljivo kad se ima na umu mletačka pozicija. Za Veneciju je bilo riskantno tako nešto javno ponuditi Dubrovniku, a potom biti odbijena: to bi bio ozbiljan udarac prestižu Republike. Umjesto da se sami nude, moguće je da su Mlečani očekivali da se ponovi tradicionalni scenarij, tipičan za druge dalmatinske gradove: da Dubrovnik sam pozove Prejasnu Republiku i prizna njenu vlast, a potom od nje primi privilegije, u njegovu slučaju možda posve jedinstvene. Iz tih razloga uniji sklona grupacija u Mlecima vjerojatno nije ni otvarala to pitanje u vijećima, već je, neformalno ohrabrujući Dubrovčane, čekala da oni naprave prvi potez (što bi, naravno, bitno olašalo usvajanje ove ideje od strane službenih tijela). Problem je bio u krivoj procjeni; da li zbog straha od Osmanlija, patriotizma ili pak Cornarovih nasilja, taj dubrovački poziv nikada se nije dogodio.

Na samom kraju treba naglasiti jedno. Odnos dviju jadranskih republika prečesto se tumačio gotovo karikaturalno; nasljeđujući višestoljetnu tradiciju mletačko-dubrovačkog ocrnjivanja, povjesničari su ga bili skloni prikazivati u najgorem mogućem svjetlu.¹²¹ No, upravo krizni period potresa otkriva da je taj odnos bio mnogo složeniji i nijansiraniji nego što se na prvi pogled čini. S dubrovačke strane, iako neprekidno sumnjičena, Venecija je doživljavana i kao oslonac, čak saveznik. Uz očiti primjer vlastelina sklonih ujedinjenju dviju republika, treba podsjetiti da je u najkritičnijim trenucima poslije potresa dubrovačka vlast molila providura da se ne udaljava od Grada, očito spremna osloniti se na Veneciju za obranu od Osmanlija. S mletačke strane, iako je bila prisutna nakana da se zavlada Dubrovnikom, nikada nije prijeđena ključna granica: premda vojno superiorni, Mlečani nikada nisu pribjegli nasilju, nego su samo pokušavali nagovoriti Dubrovčane da se *svojevoljno* predaju. Također, treba imati na umu da se kod ovih pokušaja da se zadobije Dubrovnik nije radilo (samo) o ekspanzionizmu i uništenju trgovačkog konkurenta, nego je vjerojatno najvažniji motiv bio strah da će Osmanlije osvojiti Grad, što bi za Veneciju predstavljalo stratešku katastrofu. Dakle, iako je tradicionalni animozitet nedvojbeno bio prisutan - Dubrovčani su sumnjičili Mlečane, a Mlečani se domišljali kako da njima ovladaju - u ovoj situaciji duboke krize iznenađuje količina dobre volje, ili barem obzirnosti, na obje strane.

¹²¹ O tom ocrnjivanju vidjeti: L. Kunčević, »Dubrovačka slika Venecije«: 9-37.

VENICE AND RAGUSA DURING THE GREAT EARTHQUAKE OF 1667

LOVRO KUNČEVIĆ AND DOMAGOJ MADUNIĆ

Summary

This article deals with the Venetian-Ragusan relationship during one of the most dramatic periods of Ragusan history—the first few weeks after the disastrous earthquake which struck the city in April of 1667. In the profoundly unusual circumstances of the catastrophe—which destroyed not only the physical city, but also its institutional apparatus and political authority—the relations between the two Adriatic republics changed drastically. Starting from a premise that crises enable historians to grasp the hitherto hidden features of the phenomena, this article focuses on the events of the few critical weeks immediately after the disaster. Thus it analyses various diplomatic negotiations, speculations and plans that emerged in this situation of utmost uncertainty, shedding a new light on the ways in which Ragusan and Venetian elites understood the relationship of their republics. It also reconstructs in detail the events in the immediate surrounding of the demolished city, primarily the dramatic negotiations between the remaining Ragusan nobility and the Venetian governor-general during which the latter tried to persuade the Ragusans to acknowledge the rule of Venice. Finally, the article thoroughly examines an idea that proved quite influential in the immediate aftermath of the earthquake: a plan to unite the Ragusan Republic with Venice, which included the aggregation of the surviving Ragusan patriciate with that of the most Serene Republic.